

Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto

**ROMANIKIELISET ELEMENTIT
ROMANIEN SUOMENKIELISELLÄ
VERKKOKESKUSTELUPALSTALLA**

Mirikka Salo

Akateeminen väitöskirja,
joka Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
esitetään julkisesti tarkastettavaksi Porthanian salissa PIII
lokakuun 30. päivänä 2021 klo 10.

Helsinki 2021

Ohjaajat

Dosentti, yliopistonlehtori Kimmo Granqvist (Helsingin yliopisto)
Professori Marja-Leena Sorjonen (Helsingin yliopisto)

Esitarkastajat

Professori emeritus Matti Leiwo (Jyväskylän yliopisto)
Professori emerita Pirkko Nuolijärvi (Kotimaisten kielten keskus)

Vastaväittäjä

Professori emerita Pirkko Nuolijärvi (Kotimaisten kielten keskus)

© Mirkka Salo

ISBN 978-951-51-7559-5 (nid.)
ISBN 978-951-51-7560-1 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2021

ABSTRACT

This study examines the language used by Finnish Roma in online discourse on the Finnish framework suomi24.fi-romano-forum during the years 2003-2013. The focus is the structure and functions of Romani elements and elements based on Romani. The research comprises three studies. The first study examines the current status and variation in Romani morphology in multilingual discourse. The subject of the second study is the functions of Romani elements in interactions within the forum. The third study concerns the idiolectal differences in the use of Romani elements between writers on the forum. The study sheds light on the prevalence and significance of the use of Romani for Finnish Roma, its relationship with identity and attitudes toward it in dialogues that allow for anonymity.

The method is data-oriented. Data gathered from the forum is examined both quantitatively and qualitatively, employing methods used in research of language variation and code switching. The intertwining of Romani elements with Finnish to create a Romani ethnolect, along with how the Roma express their ethnic and cultural identity by means of language are the focal points of examination. This research also strives to describe the ways in which the Roma utilize their linguistic resources dynamically in the context of Romani culture and how they toy with multilingualism.

Research shows that Romani words are inflected in different forms following Finnish or Romani grammar, or using inflectional elements from both languages in modern online discourse. Finnish Romani has not become a so-called Para-Romani, in which the Romani morpho-syntactic framework has been replaced by that of another language, most often the local dominant language. Romani language expressions and code switching to Romani are used in the same tasks regarding Romani culture and being Roma as in spoken Romani discourse. Mainly words denoting Roma and non-Roma are used in conversation. Idiolects in online discourse exhibit variation comparable to that in spoken language in the use of different parts of speech and Romani inflection. The spelling of words varies due to Finnish Romani not having a fully fledged wide-spread norm of orthography.

This research highlights how spontaneous written online discourse utilizes elements based on the Romani language which have been used mainly for oral communication within the community. It depicts the online discourse as part of a process in which the use of Romani is increasingly expanded from private to public domains, crossing geographic and community borders. At the same time, the borders of communities are maintained and the feeling of community is strengthened by using Romani elements in online discourse.

Key words: Romani, Finnish, ethnolect, variation, code switching, online discourse

TIIVISTELMÄ

Tutkimus tarkastelee Suomen romanien verkkokeskustelun kieltä vuosina 2003–2013 suomi24.fi-romano-keskustelupalstalla, jonka kehyskieli on suomi. Fokuksena on romanikielisten ja romanikieleen pohjautuvien elementtien rakenne ja käyttötehtävät. Kokonaisuus sisältää kolme osatutkimusta. Ensimmäinen osatutkimus tarkastelee romanikielisen sanaston ja taivutuksen säilymistä ja vaihtelua monikielisessä diskurssissa. Toisen tutkimuksen aiheena ovat romanikielisten elementtien tehtävät keskustelupalstan vuorovaikutuksessa. Kolmas osatutkimus pureutuu palstan kirjoittajien yksilöllisiin eroihin romanikielisten elementtien käytössä. Tutkimus valottaa romanikielen käytön yleisyyttä ja merkitystä Suomen romaneille, sen suhdetta identiteettiin sekä asenteita sitä kohtaan anonyymiuden mahdollistavissa keskusteluissa.

Metodi on aineistolähtöinen. Keskustelupalstalta koottua aineistoa tarkastellaan ennen kaikkea variaationtutkimuksen ja koodinvaihdon tutkimuksen metodein sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Tarkastelun keskiössä on romanikielisten elementtien nivoutuminen suomeen romanien etnolektiksi sekä se, millä tavoin romanit ilmaisevat kielellisin keinoin etnistä ja kulttuurista identiteettiään. Tutkimus pyrkii myös kuvaamaan tapoja, joilla romanit hyödyntävät kielellisiä resurssejaan dynaamisesti romanikulttuurin kontekstissa ja leikittelevät monikielisyyden keinoin.

Tutkimus osoittaa, että nykypäivän verkkokeskustelussa romanikielen sanoja taivutetaan useissa eri taivutusmuodoissa joko suomen tai romanikielen kieliopin mukaan tai käyttäen molempien kielten taivutuksen aineksia. Suomen romanikieli ei siten ole muuttunut ns. pararomaniksi, jossa romanikielen morfosyntaktinen kehys olisi korvautunut toisen kielen, yleensä valtakielen rakenteella. Romanikielisten ilmaisujen käyttöä ja koodinvaihtoa romanikielelle esiintyy samoissa romanikulttuuriin ja romaniuteen liittyvissä käyttötehtävissä kuin on havaittu romanien puhutusta vuorovaikutuksesta. Keskustelussa käytetään eniten romania ja ei-romania merkitseviä sanoja. Yksilömurteissa on keskinäistä variaatiota eri sanaluokkien käytön laajuudessa ja romanikielen taivutuksessa. Kirjoitusasuissa on eroa, sillä Suomen romanikielellä ei ole yleistynyttä kirjoitusasun normia.

Tutkimus näyttää, millä tavoin spontaanissa kirjoitetussa verkkokeskustelussa hyödynnetään romanikieleen pohjautuvia elementtejä, joita on käytetty pääasiassa yhteisön sisäiseen suulliseen viestintään. Verkkokeskustelu on osa prosessia, jossa romanikielen käyttö laajenee yksityisestä julkisemmaksi ja maantieteelliset ja yhteisölliset rajat ylittäväksi. Samalla verkkokeskustelun romanikielisten elementtien käytön avulla pidetään yllä yhteisöllisiä rajoja ja vahvistetaan yhteisöllisyyttä.

Asiasanat: romanikieli, suomi, etnolekti, variaatio, koodinvaihto, verkkokeskustelu

KIITOKSET

Osoitan lämpimät kiitokseni kaikille heille, jotka ovat olleet apunani tämän väitöskirjatutkimuksen toteuttamisessa.

Työnohjaajilleni Helsingin yliopiston suomen kielen professori Marja-Leena Sorjoselle ja dosentti, romanikielen ja -kulttuurin yliopistonlehtori Kimmo Granqvistille kiitos asiantuntevasta ohjaustyöstä ja Marja-Leenalle myös hyvistä ohjeista väitöksen valmisteluissa. Kiitokset väitöskirjani esitarkastajille professori Pirkko Nuolijärvelle ja professori Matti Leiwolle huolellisista ja tärkeistä huomautuksista. Kiitän professori Nuolijärveä myös hänen ystävällisestä lupautumisestaan vastaväittäjäkseni. Myös väitöskirjani osa-artikkelien vertaisarvioitsijoille ja toimituksille vielä kerran kiitos.

Professori Hanna Lappalaiselle sekä professori Jaakko Leinolle ja hänen suomen kielen seminaarinsa opiskelijoille kiitos hyvistä neuvoista valmisteilla olevan väitöskirjani seminaaritarkasteluissa. Opiskelutoveriani Jan Guillénia kiitän suuresti tärkeästä teknisestä avusta, samoin naapureitani Abaa ja Nunua avusta väitöskirjani käytännöllisissä tekstinkäsittelyasioissa. FT Anu Rouhikoskelle lämmin kiitos vastauksista tiedusteluihini väitöskirjan julkaisemisen toteutusvaiheista. Kiitos myös suomen kielen ja romanikielen konferenssien asiantuntijoille tutkimustani käsittelevistä kannustavista kommentista ja ehdotuksista. Suuret kiitokset Ida Henriukselle kielentarkastuksesta ja Helena Nurmikarille taitosta.

Tutkimukseeni apurahat myöntäneille tahoille osoitan suuren arvostukseni tutkimukseni rahoituksesta. Kiitän Koneen Säätiötä useamman vuoden mittaisesta apurahasta, Suomen Kulttuurirahastoa vuoden apurahasta sekä Alfred Kordelinin rahastoa ja Emil Aaltosen Säätiötä hakemieni apurahojen myöntämisestä. Helsingin yliopistolle kiitos kolmen kuukauden kestoisesta tutkimuksen loppuunsaattamisapurahasta. Apurahat mahdollistivat taloudelliselta osalta tutkimukseni toteuttamisen.

Kiitos jalomielisille ystäväilleni Annina ja Toni Leinolle atk-avusta kotikoneellani. Erityisen tärkeä on ollut myös heidän osuutensa, jotka ovat tulleet avukseni tutkimustyöni kanssa yhtäaikaisten vakavien sairauksien ja useiden leikkausten aikana kotiasioissa ja taloudellisesti pyytäessäni tai jopa pyytämättäni. Heistä mainitsen rakkaat ystäväni Päivi Kinnusen, Mirjami Finerin, Immo Allan Inkisen ja Maarit Nymanin sekä serkkuni Päivi Markkasen ja setäni Hannu Salon, mutta he ovat kaikki olleet korvaamattomia. Kiitos yhtä korvaamattomasta avusta myös TYKS:in henkilökunnalle. Sisarelleni Maria Salolle, Jaana Kuposelle ja Kristiina Elolähteelle kiitos henkisestä avusta.

Omistan tämän teoksen Eeva ja Urpo Markkaselle, jotka poistuivat tästä elämästä vain kaksi vuotta ennen teoksen valmistumista, sekä (myös postuumisti) Reino Laitiselle, jolta sain Valtosen romanikielen etymologisen sanakirjan ollessani 12-vuotias.

Turussa 9.9.2021, Mirkka Salo

SISÄLLYS

Kiitokset	5
Tutkimuksen osajulkaisut	8
1 Johdanto	9
1.1 Tutkimuksen lähtökohta	9
1.2 Romanikieli Suomen vähemmistökielenä	9
1.3 Tutkimuksen taustaa.....	12
1.3.1 Romanikielen tutkimus ja muu romanitutkimus	12
1.3.2 Verkkokeskustelun tutkimus	15
1.4 Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä.....	17
1.5 Tutkimuskysymykset	21
2 Tutkimuksen toteuttaminen	23
2.1 Tutkimusaineisto.....	23
2.2 Aineiston käsittelytapa ja analyysimenetelmät	27
2.3 Eettiset kysymykset.....	29
3 Tutkimuksen sijoittuminen tutkimuskenttiin.....	30
3.1 Variaationtutkimus	30
3.2 Kielikontaktitutkimus	31
4 Vastaukset tutkimuskysymyksiin	34
4.1 Millaista romanikielistä ainesta on suomenkielisessä verkkokeskustelussa?.....	34
4.2 Millaisia tehtäviä romanikielisillä elementeillä on romanien verkkokeskustelussa?	34
4.3 Millaisia yksilömurteita verkkokeskustelupalstalla esiintyy romanien etnolektin ja romanikielen käytössä?.....	37

4.4	Onko tutkimani verkkokeskustelun kielimuoto taivutettua romanikieltä vai pararomania?	38
5	Yhteenveto	40
6	Päätelmiä ja jatkotutkimuksen aiheita	44
	Lähteet	49
	Liite 1: Lyhenteet	60
	Liite 2: Errata	61

TUTKIMUKSEN OSAJULKAISUT

- I Salo, Mirkka 2017: Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva kieliaines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Virittäjä* 4/2017, s. 534–566.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/50950/30536>

Artikkelin erratum:

Salo, Mirkka 2021: ERRATUM koskien artikkelia *Virittäjä* 4/2017, s. 534–566. (LIITE 2)

- II Salo, Mirkka 2016: Romanikielisten lainasanojen ja koodinvaihdon tehtävät Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. *Puhe ja kieli* 4/2016, s. 251–271.
<https://journal.fi/pk/article/view/60270/21156>

Artikkelin erratum:

Salo, Mirkka 2017: ERRATUM. *Puhe ja kieli* 1/2017, s. 49.
<https://journal.fi/pk/article/view/61125/22695>

- III Salo, Mirkka 2019: Keskustelijoiden yksilölliset erot suomenkielisen verkkokeskustelun romanikielisten sanojen käytössä. *Puhe ja kieli* 3/2019, s. 241–273.
<https://journal.fi/pk/article/view/69725/48100>

Artikkelin erratum:

Salo, Mirkka 2021: ERRATUM koskien artikkelia *Puhe ja kieli* 3/2019, s. 241–273.
(LIITE 2)

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA

Väitöskirjatyöni liittyy Helsingin yliopiston hankkeeseen ”Suomen romanikieli ja muut Itämeren alueen romanikielen pohjoiset murteet” (1.1.2012–30.6.2016). Hankkeessa on kuvattu perusteellisesti muun muassa Suomen romanikielen nykyistä esiintymistä ja käyttöä.¹ Väitöskirja on hankkeeseen liittyvä tutkimus romanien pääkieleltään suomenkielisen verkkokeskustelun kielestä erityisesti sen romanikielisen aineksen näkökulmasta. Suomi on ollut useimpien Suomen romanien ensisijainen kieli jo yli sadan vuoden ajan (Thesleff 1899). Heillä on yhä kuitenkin käytössään puhuttuna ja kirjoitettuna kielenä myös oma romanikielen murteensa, Suomen romanikieli. Hedmanin (2004, 2009) julkaisut romanikielen käytöstä ja asemasta yhteisössään kertovat romanikielen käytön nykyisistä funktioista. Tutkimuksista ilmenee, että romanikieli on ollut sekä historiallisesti että nykyään romaniyhteisön sisäisen viestinnän kieli. Tämä on mahdollista, koska romanikieli on pysynyt paljolti tuntemattomana muiden Suomen etnisten ryhmien parissa. Seuraavissa luvuissa esittelen lyhyesti ensin romanikieltä ja sen Suomessa puhuttavaa muotoa. Sen jälkeen esittelen kysymykset, joihin tutkimukseni vastaa.

1.2 ROMANIKIELI SUOMEN VÄHEMMISTÖKIELENÄ

Väitöskirjani on osa Suomen vähemmistökielten tutkimusta. Vähemmistökielistä suurimmat ovat ruotsia lukuun ottamatta Suomen uusien etnisten vähemmistöjen kieliä. Suomen laki ei määrittele vähemmistökieliä (L423/2003). Sen sijaan määritellään kansalliskielet suomi ja ruotsi sekä erillisissä laeissa saamelaiskielet ja viittomakielet. Romanikielellä ei ole erillistä kielilakia romanien vaatimuksista huolimatta (Kotus 2009). Perustuslaissa (17 §) määritellään kuitenkin romanien ja muiden ryhmien

¹ Dosentti, yliopistonlehtori Kimmo Granqvistin johtamassa hankkeessa kerätyn, äänitteistä ja litteraatioista tallennetun puheen ja kyselylomakkeiden avulla saatiin kattavaa tietoa nykyisestä romanikielen taidosta ja sen vaihtelusta. Kerätty aineisto tallennetaan Manchesterin yliopiston ylläpitämään romanikielen korpukseen *Romani Morpho-Syntax Database* (ks. Matras, White & Elšik 2009). Sekä kielitaidossa että variaatioissa haastateltujen väliset erot olivat huomattavia. Keruu toi esiin puhujien yksilömurteita: vaihtelua ja eroja sanojen taivutuksessa, lauseiden muodostuksessa ja ääntämisessä. Esiin tuli myös selkeitä eroja suomen vaikutuksesta puhujien yksilömurteisiin. Eräänä hankkeen tarkastelun kohteena oli Suomessa käynnissä oleva Suomen romanikielen ja romanikieltä sisältävän suomen limittyminen.

oikeus kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Muuallakin lainsäädännössä säädetään romanien kielellisistä oikeuksista.

Suomen romanikieli katsotaan vakavasti uhanalaiseksi (Kotus 2009, 6). Sen käyttö on voimakkaasti vähentynyt 1900-luvulla (Hedman 2017, 29–30). Suomen romanien määrästä on eri arvioita viime ajoilta 9 000:sta henkilöstä 12 000:een (esim. Ulkoasiainministeriö 2017; THL 2020). Suomen romaneista noin 30–40 prosenttia puhuu romanikieltä (Hedman 2009, 2017). Väestörekisteriin, johon voi ilmoittaa äidinkielekseen vain yhden äidinkielen, romanikielen oli vuonna 2015 ilmoittanut äidinkielekseen vain 23 henkilöä. Vertailun vuoksi voidaan mainita, että tataareja oli samana vuonna Suomessa 700–800 henkeä, joista arviolta yli puolet puhui tataaria äidinkielenään. Heistä 184 oli ilmoittanut väestörekisteriin tataarin äidinkielekseen. (Ulkoasiainministeriö 2017, 33–34 §, 39–40 §.)

Puhujamäärältään suurimpia uusia kielivähemmistöjä Suomessa ovat seuraavat (suluissa puhujamäärät vuoden 2019 lopussa): venäjä (81 606), viro (49 427), arabia (31 920), englanti (22 052) ja somali (21 920). Näistä arabian puhujien määrä on noussut 10 000 puhujalla vuodesta 2018 vuoteen 2019. Suuria puhujamääriä on myös kurdilla ja kiinalla (15 000, 13 000). Yli 14 000 henkeä puhuu persiaa tai farsia. Myös albaniaa, vietnamia ja thaita puhuu kutakin yli 10 000 henkeä. (Tilastokeskus 2020a.) Arvio karjalan kielen äidinkielisistä puhujista Suomessa oli vuonna 2015 noin 5 000 (Ulkoasiainministeriö 2017; ks. Sarhimaa 2015 karjalan kielen tilanteesta laajemmin). Suomen väestömäärä on vuonna 2020 yhteensä 5 525 292 henkeä (Tilastokeskus 2020b).

Romanien kieli kuuluu ainoana Suomessa puhutuista perinteisistä vähemmistökielistä intialaisperäisiin kieliin. Se edustaa myös koko Euroopassa ainoaa intialaisperäistä vanhaa vähemmistökieltä, joka on tosin useiden Euroopan indoeurooppalaisten kielten sukukieli. Romanikieltä on nykytiedon valossa puhuttu Euroopan alueella lähes tuhat vuotta ja Suomen alueella noin viisisataa vuotta. Romanikieli kuuluu indoeurooppalaisten kielten indoiranilaisen haaran indoarjalaiseen alaryhmään (ks. Granqvist 2007, 3). Romanikielen sanaston ja kieliopin vanhimman aineksen juuret ovat sanskritissa ja prakriteissa (Tikkanen 2013, 38). Kielen myöhemmissä kehityspiirteissä näkyy yhtäläisyyttä Luoteis-Intiassa puhuttavien kielten, kuten kašmirin, kanssa (Matras 2005, 3). Romanikielen rakenteiden yhdenmukaisuuden indoarjalaisten kielten kanssa katsotaan olevan vielä sanastoakin selvempi todiste yhteisistä juurista (Bakker & Kyuchukov 2000, 13–15; Matras 2002, 2–4; Tikkanen 2013, 42, 44–48). Romani jakaa läheistä sanastoa sukukieltensä domarin ja lomavrenin kanssa (Tikkanen mts. 40). Tästä ovat esimerkkejä ryhmän ulkopuolisia ihmisiä merkitsevä sana *gadžo* (ro.², suomen romanikielessä *gaajo/kaajo*), *kažža*, *kaddža* (dom.) ja *kača* (lom.) sekä kansojen nimitykset itsestään *rom*, (ro.), *dom* (dom.) ja *lom* (lom.). Sana *kaalo* tulee sanskritin mustaa ja tummansinistä väriä

² Kielten lyhenteistä, ks. lyhenneliite.

tarkoittavasta sanasta, joka on mahdollisesti lainasana dravidakielistä (Tikkanen mp.; Valtonen 1972, 59). Nämä omaa etnistä kansaa ja ryhmää sekä oman etnisen ryhmän ulkopuolisia ihmisiä kuvaavat sanat ovat 2000-luvun verkkokeskustelun käytetyimmät romanikieliset sanat ja hallitsevat tutkimusaineistoni romanikielistä ainesta.

Romanikielen tutkimus on jaotellut Euroopan eri alueilla puhuttavat romanikielen muodot murreryhmiksi (esim. Boretzky & Igla 2004). Suomen romanimurretta on pitkään pidetty romanikielen pohjoismurteiden luoteiseen ryhmään kuuluvana murteena (Bakker 1999; Matras 2002; ks. myös Granqvist 2013c, 102–109). Siinä on sellaisia konservatiivisia ja innovatiivisia piirteitä, joita on nähtävissä muissakin pohjoisissa romanimurteissa. Suomen romanikielessä on eniten yhtenevyyttä keskieuropalaisen pohjoismurteen, sintin, kanssa. Sintii puhutaan ennen kaikkea Saksan alueella, mutta myös esimerkiksi etelämpänä Euroopassa (Granqvist 2013b, s. 103). Suomen romanikielestä puuttuu kuitenkin sintin myöhäisempiä muutoksia (Granqvist 2010). Suomen romanikieli sisältää myös joitakin keskisiksi jaoteltujen romanimurteiden piirteitä. Nämä ovat niin sanottuja yhteisiä konservatiivisia piirteitä, jotka eivät sinänsä viittaa murteiden läheisyyteen (ks. Matras 2005). Nykyään romanikielen vallitsevien murrejakojen mielekkyydestä käydään keskustelua (Matras 2010, 55). Vaikka Suomen romanikieli on murre, sen puhujat ja suomalaiset tutkijat käyttävät yleisesti termiä Suomen romanikieli.

Suomen romanit käyttävät kielestään nimitystä *kaaleitten kieli* tai *kaaleen kieli*, joka on heidän suomen kielen etnolektiaan ja romanikielellä *kaalengo tšimb* 'romanien kieli'. Myös nimitys *romanes* 'romanien tavoin' on käytössä. Virallisemmissa yhteyksissä, kuten median haastatteluissa ja oppimateriaaleissa, he kutsuvat nykyään kieltään miltei aina romanikieleksi. Osa romaneista nimittää kieltään mustalaiskieleksi (ks. Suomi24.fi-romanopalstan keskustelut), joka oli vielä 1990-luvun alussa kirjakieleenkin sopiva nimitys (Länsimäki 1993). Suomen alueella romanikielessä esiintyy joitakin maantieteellisesti jakautuvia ääntämyseroja (ks. esim. Granqvist 2007, 65, 77, 82). Maailmansotien välisenä aikana suurin osa Suomen romaneista asui Itä-Suomessa, vaikkakin romanisukuja asui myös muilla paikkakunnilla ympäri maata (Tervonen 2014b, 90–91). Suomen aluemenetykset viime sodan jälkeen pakottivat luovutetuilla alueilla asuvat suomalaiset, mukaan lukien romanit, muuttamaan muualle Suomeen (esim. Tervonen 2014b). Heidän mukanaan Suomen romanikielen itämurre saapui ennen kaikkea Etelä-Suomen asutuskeskuksiin (vrt. *ibid.*).

Romanikielen yliopisto-opetuksessa käytetään tällä hetkellä Opetusministeriön mustalaiskielen ortografiakomitean suosituksen (MNS 1971) mukaista kirjoitustapaa ja sitä vastaavaa ääntämystä. Ortografiakomitean jäsen Viljo Koivisto on käyttänyt samaa kirjoitustapaa suomi-romani- ja romani-suomi-englanti-sanakirjoissaan (ks. Koivisto 1994, 2001). Siihen on otettu äänneitä ja kirjoitusasuja, jotka eivät ole murrealueiden puheen mukaisia. Verkkokeskustelussa ortografiakomitean mukaisen kirjoitusasun käyttö kertoo nähdäkseni siitä, että kirjoittaja on opiskellut

romanikieltä oppimateriaaleista. Suomen romanikielestä puuttuu paljon moderneja termejä. Nykytarpeisiin on kehitetty ja parhaillaan kehitetään romanikielisiä uudissanoja, kuten teoksissa Koivisto (2001) ja Hedman (2016). Kirjoitetun romanikielen rekisterieroja ei vielä tunneta, ja Suomen romanikielen standardointiprosessi on vasta käynnissä (Kimmo Granqvist, henkilökohtainen tiedonanto 27.5.2020).

1.3 TUTKIMUKSEN TAUSTAA

Koska tutkimuskohteeni, Suomen romanien suomen kielen varieteetti, sisältää sekä taivutettua romanikieltä että romanikielisiä ja romanikieleen pohjautuvia elementtejä, niiden ymmärtämiseksi on tunnettava romanikieltä, ennen kaikkea Suomen romanimurretta, sekä aineiston merkityssisällön tuntemiseksi myös Suomen romanikulttuuria. Tutkimukseni sijoittuu näin ollen myös romanikielen tutkimuksen, romanien käyttämän kielen tallentamisen ja laajemmin romanitutkimuksen kenttään. Tämän luvun aluksi esittelen Suomen romanikielen tutkimuksen ja tallentamisen historiaa ja nykypäivää ja sijoitan oman tutkimukseni siihen. Sen jälkeen käsittelen lyhyesti kahta romanitutkimuksen keskeistä kiinnostuksen kohdetta: romanien Eurooppaan saapumista ja alkuperää.

1.3.1 ROMANIKIELEN TUTKIMUS JA MUU ROMANITUTKIMUS

Suomen romanikielen tutkimuksen historiaan tutustuttavia artikkeleita on ilmestynyt etenkin 2010-luvulla (esim. Granqvist 2012b, 2013a, 2013b; Blomster 2014, 289; Viljanen, Granqvist & Enache 2015). Ensimmäinen tunnettu Suomen romanikielen dokumentti on Kristfried Gananderin (1741–1819) tutkielma vuodelta 1780 (esim. Joki 1956).³ 1900-luvun alkuun saakka romanikielen tutkimus oli luonteeltaan harrastajapohjaista tallennusta. 1700- ja 1800-luvuilla sivistyneistö, tunnetuimpina monitieteellisesti aktiiviset papit ja muut oppineet henkilöt, keräsi ennen kaikkea romanikielen glossaarioita. Adam Lindh (1843–1924) tallensi myös useiden Suomen kaupunkien romanikieliset nimet (Blomster 2014). Vuosisadan alussa kielitieteilijä ja kasvitieteilijä Arthur Thesleff (1871–1920) oli ensimmäinen kansainvälisesti tunnettu suomalainen romanikielen tutkija; hän toimi kansainvälisen tieteellisen seuran Gypsy Lore Societyn puheenjohtajana 1911–1912 (LUL). Thesleff kannatti romanien suomenkielistämistä, mikä oli hänen aikanaan suomalaisen romanipolitiikan henki (ks. esim. Granqvist 2012b, 288–289).

³ Tutkielma sisältää myös muuta tietoa Suomen romaneista. Se on julkaistu Ruotsissa faksimilenä ja toimitettuna kirjana. Alkuperäisversiota säilytetään Ruotsin Kuninkaallisen kaunokirjallisuusakatemian arkistossa.

1960-luvulla alkoi romanien yhteiskunnallisen aktivoitumisen aika Suomessa, ja tällöin alkoi myös Suomen romanikielen tutkimuksen uusi merkittävä vaihe. Tutkijat olivat indoeuropeistiikan, fennistiikan ja yleisen kielitieteen alojen tutkijoita (Granqvist 2013b, 107). 1960-luvulla alettiin tallentaa romanikieltä ääninauhotteiksi; keskeisiä kerääjiä olivat Pekka Jalkanen, Pekka Laaksonen, Matti Leiwo ja Pekka Samallahti. Raino Vehmaksen sosiologian alaan kuuluva väitöskirja vuodelta 1961 sisältää romanikielen säilymisen tarkastelua. Pertti Valtosen vuonna 1968 valmistunut lisensiaatintyö käsittelee indoarjalaisen kielenaineksen säilymistä Suomen romanikielessä, ja vuonna 1972 hän julkaisi Suomen romanikielen etymologisen sanakirjan. Leiwo (1970) julkaisi artikkeleita romanikielen ja suomen kielen suhteesta, muun muassa romanikielen klusiilien taipumuksesta mukautua suomen fonologiseen järjestelmään (soinnittomat aspiroituneet klusiilit *ph*, *kh* ja *th*).

2000-luvulla Suomen romanikielen tutkimus on elänyt monelta kannalta aktiivista aikaa Kotimaisten kielten keskuksessa (Kotuksessa)⁴ ja Helsingin yliopistossa. Keskeinen alueen tutkija Kimmo Granqvist keskittyi tutkimuksessaan aluksi romanikielen morfologiaan ja fonologiaan, ja vuonna 2007 ilmestyi hänen Suomen romanikielen äänne- ja muotorakennetta kuvaava laaja teoksensa. Hän laajensi tutkimuskenttäänsä Suomen romanikielen lauseoppiin ja romanien keskustelun tutkimukseen. Tarkasteltaviin ilmiöihin kuuluvat esimerkiksi koodinvaihdon käyttö, kielelliset tabut ja muu kiertoilmaisujen käyttö (esim. Granqvist 2012a; Granqvist & Viljanen 2002). Koodinvaihtoa Suomen romanien ryhmänsisäisessä puheessa ja romanikielisten ilmaisujen käytön syitä ovat Granqvistin (2000, 2009) lisäksi tutkineet Hedman (2004, 2009, 2017) ja Kovanen (2010, 2013a, b). He ovat tehneet havaintoja siitä, minkälaisissa keskustelun paikoissa ja millä tavoin koodinvaihtoa käytetään suomen ja romanikielen välillä. Granqvistin julkaisut ja toiminta tutkimusprojektien johdossa sekä kansainvälisessä romanilingvistiikkayhteisössä ovat olleet merkittävä laajennus Suomen romanikielen tutkimukselle. Pro gradu -tutkimuksia ja muita tieteellisiä julkaisuja on laadittu 2000-luvun alusta lähtien (Brandt-Taskinen 2001; Pirttisaari 2002, 2003, 2004; Kovanen 2010, 2013a, b). Myös kielipoliittista tutkimusta on tehty 2000-luvulla. Hedman (2004, 2009, 2017) ja Granqvist (2009) ovat tarkastelleet romanikielen nykyistä asemaa romanien parissa.

Useiden kielten slangeista on havaittu romanikielistä ainesta (esim. Matras 2010, 25; Granqvist 2013b, 172–173, 176–177). Suomen romanikielen tutkija Arthur Thesleff tallensi Tukholman alamaailman slangia (Stockholms lägre slang), joka sisälsi romanikielistä sanastoa (Thesleff 1912).⁵ Lipsosen vuosina

⁴ Vuoteen 2012 asti Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

⁵ Thesleff mainitsee tutkimuksensa alkusanoissa, että Tukholman slang (Stockholms allmänna slang) sisältää enemmän romanikielen vaikutusta kuin minkään muun kaupungin slang, noin 200 sanaa. Thesleff uskoi sanojen tulleen rikollisten käyttämästä kielestä. Hän havaitsi romanikielen

1987–89 Helsingin lääninvankilassa keräämistä yli 7 000 vankilaslangin ilmaisusta 274 on romanikielistä (vrt. Lipsonen 1990, 5).⁶ Lipsonen ei kuitenkaan mainitse, käyttävätkö romanikielisiä ilmaisuja muutkin kuin romanivangit. Hedmanin (2017, 47) mukaan romanivangit käyttävät vankiloissa romanikieltä paljon kirjeenvaihdon kielenä ja salakielenä. Paunosen ja Paunosen (2017) Stadin slangin sanakirjassa on kaksi romanikieliseen alkuperään viittaavaa lekseemiä.⁷ Urbaanisanakirja puolestaan mainitsee pari nykyajan slangisanastoon kuuluvaa, alkuperältään romanikielistä lekseemiä (Urbaani Sanakirja, ks. myös Salo 2016, 253, alaviite 2).

1960- ja 1970-lukujen taitteessa toimi Opetusministeriön asettama mustalaiskielen ortografiakomitea, jonka puheenjohtajana toimi Pentti Aalto ja jäsenenä Viljo Koivisto, joka tuli myöhemmin tunnetuksi romanikielen sanakirjatyöstä. Vuodesta 1997 alkaen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) yhteydessä toimineen romanikielen lautakunnan ensimmäisenä puheenjohtajana oli Matti Leiwo. Leiwo on kirjoittanut artikkeleita Suomen romanikielestä äidinkielenä sekä sen asemasta ja huollosta (1999, 2001, 2003). Raimo Jussila (1997) julkaisi artikkelin romanikielen sanakirjatyöstä, joka oli Kotuksen romanikielen tutkimuksen painoalana 1980-luvulta 2000-luvun alkuun saakka.

Romanikielen tutkimuksen avulla on jo pitkään päätelty sekä kielen alkukotia että romanien muuttoreittejä Eurooppaan ja romanien etnistä alkuperää. 2000-luvun romanikielen tutkimuksessa näitä kysymyksiä on käsitelty esimerkiksi Matras (2002, 2005; ks. myös Elšik, 2006). Tikkanen (2013) on julkaissut uudempaa suomalaista tutkimusta romanikielen etymologisista juurista ja maantieteellisestä alkuperästä. Nykyään romanien alkuperän tutkimuksessa kielitiedettä auttavat muut tieteenalat, etenkin geenitutkimus (Gresham ym. 2001). Romanikielen tutkimuksessa esitetään,

sanastoa myös useiden rehellisiksi luokittelemiensa ammattikuntien slangeissa (Thesleff 1912, 3–4). Hän kertoo vaikutteiden siirtyneen eri yhteiskuntaluokkien kielimuotojen välillä ja sanojen siirtyneen uudelle käyttäjäkunnalle usein hiukan muuttuneina. Hän huomauttaa, että luotettavaa sanastoa on vaikeaa tehdä sanojen käytöstä poistumisen vuoksi samalla kun uusia kehitetään. (Mts. 4–6.) Ruotsin kaupunkislangin ja yleiskielen romanikielisisistä lainasanoista on julkaissut uutta tutkimusta Carling (2005).

⁶ Näissä on romanikielisiä substantiiveja, adjektiiveja ja romanikieleen pohjautuvia verbejä sekä muutama romanikielen kielipiillinen muoto, *lollo som*, *londo som* 'yövyin' ja instrumentaali *siila-ha* 'väkivalloin'.

⁷ Paunosen ja Paunosen Stadin slangin sanakirjasta löytyvät 1960–70-lukujen slangin verbi *biknaa* 'välittää jotakin tavaraa, etenkin huumeita' ja substantiivi *biknaaja* 'välittäjä, etenkin huumeiden' (vrt. ro. *biknav-* 'myydä'); romanikielen tutkimustraditiossa verbien perusmuotona esitetään usein verbin juuri, osoitettu yhdysviivalla). Paunonen (2017, 31) arvelee 1910–60-luvuilla käytetyn slangisanan *tsali*, jonka kirjoitusasuja olivat myös *tšali*, *djali* ja *tjali* 'poika, nuorukainen, nuori mies', alkuperäksi englanninkielisen nimen Charley. Se saattaa olla kuitenkin alkuperältään romanikielinen (vrt. ro. *tšau* 'poika').

että romanien hajaantuminen Kaakkois-Euroopasta eri puolille Eurooppaa ajoittui Bysantin valtakunnan kukistumisen jälkeiseen aikaan 1400-luvun lopulta alkaen (esim. Matras 2005, 4; Granqvist 2013d, 78).

Oma tutkimukseni jatkaa uudella tavalla neljättä vuosisataa kestänyttä romanikielisten sanojen ja ilmaisujen käytön dokumentointia. Tutkin väitöskirjassani romanikielen asemaa ja käyttöä nykypäivän verkkokeskustelussa. Tutkimukseni antaa lisätietoa romanikielen käytön kehityksen, funktioiden, vaihtelun ja muutoksen tutkimukseen. Tarkastelen romanikielen rakenteiden ja sanaston nykyisiä käyttötapoja suomeksi käydyssä kirjoitetussa keskustelussa, valintoja etnolektin ja valtaväestön käyttämien suomen varieteettien välillä sekä romanikielisten elementtien käyttötilanteita ja muotoja. Tarkastelen myös romanikielen yksilömurteista vaihtelua verkkokeskustelussa. Koska verkkokeskustelu edustaa arkista keskustelua, tutkimukseni valottaa myös sitä, aiheuttaako verkkokeskustelu ympäristö romanikielen käytön muuttumista arkisessa keskustelussa. Tutkimukseni laajentaa romanien koodinvaihdon käyttösiintymien ja syiden tarkastelua verkossa käytyyn keskusteluun.

1.3.2 VERKKOKESKUSTELUN TUTKIMUS

Verkkokeskustelun suhdetta puhuttuun keskusteluun tutkinut Crystal (2001, 25–47) toteaa, että kirjoitus on yleensä rakenteeltaan puhetta hienostuneempaa ja jäykempää, kun taas puhe mahdollistaa kehollisten ilmaisujen käytön kasvokkaisessa keskustelussa.⁸ Kirjoitetun kielen tuottaminen on riippuvaista tekniikan tuottamista mahdollisuuksista, esimerkiksi näppäimistön tarjoamasta kapasiteetista (mts. 26).

Kaplan ja Haenlein (2010, 62–64) jakavat sosiaalisen median tyypit kuuteen ryhmään: 1) yhteistoimintaan perustuviin sivustoihin, joita eri käyttäjät rakentavat yhdessä (esim. Wikipedia); 2) blogeihin, jotka ovat yhden henkilön pitämiä web-sivustoja: niihin voi lisätä interaktiivisuutta kommenttikentillä (omassa tutkimuksessani käytän Romanittaren blogia); 3) sisältöjen jakamiseen perustuviin palveluihin (esim. Youtube); 4) yhteisöpalveluihin (esim. Facebook), 5) virtuaalisiin peleihin ja 6) sosiaalisiin virtuaalimaailmiin.

Kun teknologisissa ympäristöissä, esimerkiksi verkossa tapahtuvan keskustelun osuus on noussut hyvin yleiseksi, myös diskurssitutkimus on alkanut enenevästi tarkastella verkkokeskustelua. Kielentutkimuksessa verkossa tapahtuvaa vuorovaikutusta ja viestintää tarkastelevia tutkimussuuntauksia kutsutaan esimerkiksi verkkovuorovaikutuksen, sosiaalisen median tai tietokonevälitteisen viestinnän tutkimukseksi (Helasvuo, Johansson & Tanskanen 2014, 10). Tietokonevälitteisen

⁸ Nykyiset teknologiat (esim. Zoom) mahdollistavat kasvokkaisuuden mutta rajoittavat kuitenkin kehollisen ilmaisun roolia.

keskustelun (computer-mediated discourse, CMD) pioneeritutkimukset ovat jo 1980-luvulta (Murray 1985, 1988; ks. myös Severinson Eklundh 1986). Laajemman huomion synnytti Ferraran, Brunnerin ja Whitemoren (1991) tutkimus tietokonevälitteisen keskustelun tyylipiirteistä interaktiivisessa keskustelutilanteessa (Interactive Written Discourse, IWD). Ferrara ym. luonnehtivat tietokonevälitteistä diskurssia syntymässä olevaksi genreksi ja yhtyivät eräiden muiden tutkijoiden käsitykseen siitä omana varieteettinaan. (Herring & Androutsopoulos 2015, 128.)

Suomessa verkkokeskustelun tutkimus on yleistynyt varsinkin 2010- ja 2020-luvuilla (vrt. esim. Pietikäinen & Mäntynen 2019; Arminen 2016, 180). 2010-luvulla monenlaiset medioidun vuorovaikutuksen muodot ovat olleet tutkimuksen kohteena useilla tieteenaloilla (esim. Androutsopoulos 2011; Tudini 2014; Arminen *ibid.*). Sosiaalinen media on osa tätä. Teknologisten keinojen voi nähdä lisäävän ja muuttavan yhteydenpitomahdollisuuksia ilman tarkoitusta vaikuttaa ihmisten arvoihin tai toimintatapoihin sinänsä (vrt. Arminen *mts.* 179).

Androutsopoulos (2015, 187) kiinnittää huomiota siihen, että aiemmin tutkimuksessa vähemmälle huomiolle jätetty kirjoitetun keskustelun monikielisyys ja koodinvaihto on noussut 2000-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä tutkimuskohteeksi tietokonevälitteisen kommunikoinnin (computer-mediated communication) tutkimuksen myötä. Koodinvaihdon ja koodien sekoittamisen on havaittu useasti siirtyvän digitaalisessa mediassa käytyyn keskusteluun (Androutsopoulos 2013, 667). Tutkimus suomalaisen verkkokeskustelun koodinvaihdosta osoittaa, että suomen kieltä käyttävät kirjoittajat vaihtavat koodia yleisimmin suomen ja englannin välillä esimerkiksi nuorten kesken affektiivisissä yhteyksissä (Helasvuo, Johansson & Tanskanen 2014; Kotilainen 2008; Leppänen ym. 2009).

Sosiolinguistiikan näkökulmasta verkkokeskustelua tutkinut Susan Herring esitti vuonna 2010, että verkkokeskustelun tutkimusta tarvitaan enemmän muistakin kuin englanninkielisistä kulttuureista ja englannin varieteeteista, jotka olivat silloin tutkimuksen yleisin kohde. Vuonna 2013 verkossa käytetyimmät kielet olivat englanti, jolla kirjoitettiin kansainvälisesti eniten, ja kiina. Seuraavaksi yleisimpiä olivat espanja, japani, portugali, saksa, arabia, ranska, venäjä ja korea. (Helasvuo, Johansson & Tanskanen 2014, 10.) Samana vuonna aloittamani tutkimuksen kohdekielet, suomi ja Suomen romanikieli, kuuluvat pienen puhujamäärän käyttämiin kieliin.

1.4 TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Esittelen ja määrittelen tässä luvussa tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä.

1) Suomen romanit

Tässä tutkimuksessa termillä *Suomen romanit* tarkoitetaan niitä romaniryhmiä, jotka ovat asettuneet Suomeen satoja vuosia sitten ja jotka siten kuuluvat Suomen perinteisiin vähemmistöihin. He käyttävät itsestään nimitystä *kaalo*, joskus myös nimitystä *romaseel* (mm. Ylen romanikielisisissä uutisissa).

2) Romanikielinen, romanikieleen pohjautuva ja romanikielestä lainattu sana

Romanikielisellä sanalla tarkoitan romanikielen kieliopin mukaisesti taivutettua sanaa. Romanikieleen pohjautuva sana puolestaan perustuu romanikieliseen sanajuureen, mutta sen taivutus on toisen kielen – tässä tutkimuksessa suomen – kieliopin mukaista. Lainasana-termiä käytän romanikieleen pohjautuvasta sanasta, joka on vakiintunut romanien suomen etnolektiin.

Esimerkin (1) sana *beng-es-ko* 'paholaisen' (sanajuurena ro. *beng* 'paholainen') on taivutettu romanikielen kieliopin mukaan. Esimerkkisanoista on lihavoitu romanikielinen aines, ja glossauksessa käytetyt lyhenteet on selitetty liitteessä.

(1) *Teidän kirkko on **beng-es-ko** huone.*
paholainen-OBL⁹.SG-GEN

Esimerkissä (2) sana *boodoksen* 'viestin' (sanajuurena ro. *boodos* 'viesti') on taivutettu suomen kieliopin mukaan. Kirjoittaja viittaa tässä musiikkiyhtyeeseen nimeltä Freidiba boodos.

(2) *Kiitos **boodokse-n** pojat.*
viesti-GEN

Lainasanoja käytetään esimerkiksi tapauksissa, joissa romanikieleen perustavan sanan käyttö tuo merkitykseen jonkin erityisvivahteen. Romanien

⁹ Obliikvilla tarkoitetaan romanikielestä puhuttaessa sijamuotoa, joka on muun muassa elollisen objektin sija, omistusrakenteissa omistajaa ilmaiseva sija ja joka toimii sekundaarisijojen (datiivi, ablatiivi, instrumentaali, genetiivi) vartalona.

omaleimainen 'häpeän' käsite on keskeinen osa romanikulttuuria esimerkiksi eri-ikäisten ja eri sukupuolta edustavien romanien välillä.¹⁰ Romaneilla häpeän käsite on laajempi kuin suomenkielisellä pääväestöllä, ja siihen sisältyy myös 'kunnioituksen osoittaminen (esimerkiksi vanhemmalle ihmiselle tai miehelle)'. Romanikielinen substantiivi *lans* tarkoittaa samaa kuin 'häpeä' romanien suomen kielessä, mutta suomeen lainattuna romanikielen *lans* tekee käsitteestä vahvemmin romanien oman kuin suomenkielinen sana. 'Häpeän' käsite on romanikulttuurissa sensitiivinen. Nämä seikat ovat varmasti edistäneet sanan vakiintumista romanien suomeen (Salo 2016, 261). Seuraavassa esimerkissä (3) ilmaisu *olla lansaa* merkitsee 'olla häpeällistä'.

(3) ja jos vanahoja ihmisiä on alakerrassa nii ei nainen voi mennä ylös
jossaki kokouksissa se on vaa *lansa-a* jos vanahoja ihmisiä tulee
häpeä-PART
alhaalta ja ite on likasena ylhäällä!!

Lainaamista tapahtuu vähemmistökielten kohdalla myös toisin päin. Vähemmistökielessä voi esiintyä lainasanoja enemmistökielestä ja enemmistökieleen pohjautuvia sanoja (Mononen 2013, 168–169). Suomen romanikielen leksikossa on lainasanoja eri alueiden enemmistökielistä, esimerkiksi *drom* 'tie' (kr.), *muuros* 'marja' (rom.), *mañka* 'kissa' (serbokro.), *bandra* 'side' (ger.), *aafra* 'aatto' (skand.), *alotavaa* 'aloittaa, alkaa' (su.). Suomen romanikielen sanakirjoissa on vähän suomalaisia lainasanoja,¹¹ mutta runsaasti erityisesti skandinaavisia (ks. esim. Valtonen 1972; Koivisto 1994, 2001; vrt. Peltosalmi & Temo 2014).¹²

3) Taivutettu romanikieli ja pararomani

Romanilingvistiikassa käytössä olevalla termillä *taivutettu romanikieli* tarkoitetaan kielimuotoa, jossa romanikielen kielioppi on suurelta osin

¹⁰ 10.2.2009 kirjoitetussa viestissä kirjoittaja kommentoi käsitettä valtaväestön edustajalle: "Sinä olet selvästikin suomalainen, kun et ymmärrä meidän romaneitten tapoja ja "häpiää" vanhojen silmien edessä." Suomenkielisen sanan 'häpeä' käyttötilanteita voivat olla suomalaisesta kulttuurista poikkeavasti esimerkiksi vihkiminen: "...se oli niin häpeetä, että sitä ei saanut sanoa kenenkään aikana, että vihitään" (Viljanen-Saira 1979, 173).

¹¹ Mahdollisesti sanakirjojen tekijät ovat pitäneet vaikeana mukauttaa suomenkielisiä lainasanoja romanikieleen tai sanakirjojen tekijät ovat olleet puristeja, jotka eivät ole tahtoneet käyttää suomeen pohjautuvaa leksikkoa (Kimmo Granqvist, suullinen pohdiskeleva tiedonanto 7.9.2021).

¹² Peltosalmen ja Temon romanikielen sanakirjassa on useampia suomen kieleen pohjautuvia sanajuuria kuin muissa. Heidän tallentamansa romanikieli on muihin sanakirjoihin verrattuna konservatiivista ja todelliseen aikansa käyttösanastoon pohjautuvaa.

säilynyt. Cortiaden (1991) kehittämä termi *pararomani* puolestaan on romanikielen tutkimuksessa nimitys kielimuodolle, jossa romanikielestä on jäljellä lähinnä sanastoa (pararomaneista Bakker 2020; esim. Espanjan calósta Bakker 1995; skandoromanista Carling, Lindell & Ambrazaitis 2014; angloromanista Matras ym. 2007). Pararomanien kieliopillinen rakenne on suurimmaksi osaksi tai kokonaan korvautunut alueen valtakielen rakenteella. Myös äänne- ja muotorakenne sekä lauseoppi voivat olla vaihtuneet valtakielen mukaisiksi (Granqvist 2013b, 164).

4) Suomen romanien etnolekti, romanien suomen varieteetti

Etnolekti tarkoittaa käsitteenä alun perin toista kieltä puhuneen ryhmän, tavallisesti vähemmistön kielimuotoa, johon yleensä sisältyy sekä ympäröivän yhteisön että oman ryhmän puhuman kielen elementtejä (ks. Androutsopoulos 2020; Clyne 2000; Suomessa puhutuista juutalaisten suomen ja ruotsin etnolekteista (esim. Muir 2009, 2013). Etnolekti on usein nimensä mukaisesti alueen etnisen vähemmistön käyttämä kielen varieteetti (ks. Clyne 2000, 86).

Clyne, Eisikovits ja Tollfree (2002) tutkivat koodinvaihtoa ja identiteetin ylläpitämistä Australian kreikkalais- ja eri juutalaisyhteisöissä. He määrittelevät etnolektien käytön tietoiseksi valinnaksi niille, joille etninen ryhmäidentiteetti on tärkeä (mts. 147). Suomen romanien etnolekti on suomen varieteetti, johon voi sisältyä romanikieleen pohjautuvia sanoja ja joskus pitempiäkin jaksoja. Lisäksi siinä voi esiintyä jopa romanikielen mukaan taivutettuja suomen sanoja (Salo 2016, 2017). Käytän osatutkimuksissa kielimuodosta myös termiä *romanien suomen varieteetti*. Tämä kielimuoto ei välttämättä sisällä romanikielisiä elementtejä.¹³ Romanien omia suomenkielisiä ilmaisuja käytetään ryhmänsisäisesti ja osin samoissa funktioissa kuin romanikieleen perustuvia elementtejä. Eräs romanien etnolektin piirteitä on muiden ryhmien puheesta erottuva suomen prosodia (sävelkulku, kesto).¹⁴ Erottuva prosodia on usein huomattavasti korostuneempaa romanien keskinäisessä keskustelussa kuin keskustelukumppanien ollessa muuta etnistä ja kulttuurista ryhmää. (Oma havainto.) Tässä tutkimuksessa keskityn romanien etnolektin romanikielisiin elementteihin. Jonkin verran tarkastelen myös prosodisten piirteiden merkitsemistä kirjoitetun tekstin avulla.

¹³ Suomen romanien omia, suomenkielisiä ilmaisuja ovat esimerkiksi *talonpoika* ja *vaalee* merkityksessä 'suomalainen ei-romani' ja *mökille* merkityksessä 'kotiin'. Suomen romanikulttuurin häveliäisyys- ja puhtaustapoihin liittyvä kielellinen valinta on esimerkiksi sanan *toiset* käyttö merkityksessä 'henkilön omat vanhemmat' ts. 'omat isä ja äiti'.

¹⁴ Välillä romanien puhutun kielen piirteitä, kuten prosodiaa, yritetään ilmaista verkkokeskustelussa kirjoitetuin keinoin, ennen kaikkea liioitellun pidennetyillä, usein loppuasemaisilla vokaaleilla (ks. esim. 4a, *heiii; janottaa rankastiii...*, 21.5.2020).

Alla olevissa esimerkeissä romanien etnolekti koostuu muutoin suomen kieleen perustuvasta sanastosta (kirjoitusvirheet ovat kaikissa esimerkeissä autenttisia), mutta esimerkissä (4a) käytetään myös romanikieleen pohjautuvaa sanaa **kaale-ille**, ja siksi (4a) edustaakin tässä väitöskirjassa tutkimiani tekstikatkelmia. Esimerkeissä käytetyillä sanoilla *mukava* ja *tötterö* on romanien puheessa oma merkityksensä.

(4a) *Arkikielessä moni sana korvataan "hytskä" tai "mukava" tai "vytkä" tai "tötterö" jne. ilmaisuilla. Se on kulkenut perinteenä kaal-e-i-lle ja on sinänsä harmitonta ja joskus*

romani-PL-PL-ALL

hauskaakin kuultavaa. Tätä samaa ilmiötä Remu hyödynsi yks kesä jäätelömainoksessakin kun se tuli ärrälle kyselee että "heiii onko teillä niitä "mukavia tötteröitä"?"

(4b) *...samalla ko menee kauppaan esim nii kaikki ne ruuat ja muut tötteröt mitä siinä kaupassa nii on likasia eli niitä ei voi ostaa enää puhtaisiin huoneisiin...*

Esimerkissä (4a) sanoja käytetään kielellisessä leikissä jäätelötötteröistä puhumisen yhteydessä. Esimerkissä (4b) käytetään myös sanaa *tötterö* sekä toista romanien varieteettiin kuuluvaa ilmaisua *puhtaisiin huoneisiin*. Käsite *puhtaat huoneet* liittyvät Suomen romanikulttuurin asumiseen liittyviin puhtauskäsitteisiin (ks. Salo 2017).

5) Koodinvaihto

Koodinvaihto on kielen, kielen varieteetin tai kielen rekisterin vaihtamista toiselle kesken puhetoiminnon tai kirjoitetun viestinnän (koodinvaihdon pioneeritutkimuksista ks. esim. Gumperz 1982; Myers-Scotton 1993, 2002; Auer 1995, 1998; Poplack 1980, 2004; suomea koskevasta tutkimuksesta ks. esim. Lappalainen 2009, 123–160; Kalliokoski 1995, 2009, 309–330). Granqvistin julkaisematon esitelmä *Intrasentential Codeswitching in the Speech of Finnish Roma. A Case Study* (2000) oli ensimmäinen Suomen romanikielen koodinvaihdon tutkimus. Sen jälkeen Kovanen (2010; 2013a, b) sekä Adamou ja Granqvist (2015) ovat tutkineet koodinvaihtoa Suomen romanikielessä. Tässä tutkimuksessa sisällytän termiin koodinvaihto myös ilmiön, josta käytetään nimeä koodinvaihtelu (ks. Kovanen 2013a, 2013b, 197), eli kahden kielen vuorottelun puheessa tai kirjoituksessa. Tutkimuksessani yksi termi riittää, koska romanien verkkokeskustelussa kielenvaihdon pituus ei ole nähdäkseni samalla tavoin merkityksellistä kuin kohta, jossa kieltä vaihdetaan.

6) Idiolekti eli yksilömurre

Idiolekti eli *yksilömurre* on henkilön oma kielimuoto. Yksilömurteita esiintyy esimerkiksi seuduilla, joissa murrepiirteet limittyvät (Nuolijärvi 1986a; Palander 2001). Myös henkilökohtaisemmat seikat, kuten suvun muuttohistoria ja asuinpaikka, voivat vaikuttaa yksilön idiolektiin (ks. Mustanoja 2011). Suomen romanikieli on standardoimaton kielimuoto. Sillä on varmasti vaikutusta romanikielisten elementtien runsaaseen variointiin romanien keskustelussa. Romanikielen itäisten ja läntisten murrealueiden kielen piirteet tuottavat eroa etenkin sanojen kirjoitusasuihin eri kirjoittajilla (vrt. esim. Granqvist 2007, 65, 77, 82). Myös suomen vaikutteiden vaihteleva määrä eri puhujilla lienee osaltaan eriyttänyt yksilömurteita. Valtonen (1968) mainitsee, että 1900-luvun alkupuolella joissakin romanikielen yksilömurteissa oli tallella useimpien puhujien kielimuodosta jo kadonneita piirteitä, esimerkiksi artikkelin käyttöä. Nykyajalle tyypillinen ilmiö on verbimuotojen persoonataivutusten eroavuus yksilömurteissa (Granqvist & Laitinen, tulossa). Joskus samalla kirjoittajalla on samasta sanasta erilaisia kirjoitusasuja eri viesteissä, vaikka se ei ole kovin yleistä.

1.5 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Haen vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millaisia romanikielisiä elementtejä Suomen romanien suomenkielinen verkkokeskustelu sisältää?

Selvitän sitä, mitä romanikielen leksikkoa, kieliopillista taivutusta ja sanaluokkia romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa käytetään. Tarkastelen tilastollisesti romanikielisen leksikon alkuperää ja eri lekseemien ja sanaluokkien käyttömääriä. Haen tietoa siitä, mikä osa romanikielistä ja romanikieleen pohjautuvaa leksikkoa on keskeistä romanien keskustelukulttuurissa verkkokeskusteluissa ja mistä syistä näin on.

- 2) Millaisia tehtäviä romanikielisillä elementeillä on viesteissä?

Haen tietoa siitä, millaisissa tekstuaalisissa ja vuorovaikutustehtävissä romanikielisiä elementtejä käytetään romanien suomessa. Tutkin romanien verkkokeskustelun koodinvaihdon funktioita. Selvitän koodinvaihdon yhtäläisyyksiä ja eroja romanikielisten puhuttujen haastattelutilanteiden koodinvaihtoon. Kovasen (2010, 2013a, b) tutkimukset tarjoavat hyvän vertailukohdan puheenaiheista

ja sanoista, joiden kohdalla romanit vaihtavat koodia suomen ja romanikielen välillä puhutussa keskustelussa. Vertaan omiani ja Kovasen tuloksia myös Gumperzin (1982, 75–82) ja Auerin (1995, 120) tutkimustuloksiin siitä, milloin koodinvaihtoa yleisimmin tapahtuu (Salo 2016).

- 3) Millaisia yksilömurteita romanikielisten elementtien käytössä esiintyy verkkokeskustelupalstalla?

Tutkin romanikielisten elementtien käytön yksilöllistä variaatiota ja siihen suhtautumista verkkokeskustelijoiden parissa. Vaihtelun määrä ja laatu antavat viitteitä kielimuodon elinvoimaisuudesta: suuri yksilöllisen variaation määrä ennakoii usein kielen kuolemista (vrt. esim. Vuorela & Borin 1998, 68). Tarkastelen yksilöiden välisiä eroja romanikielisen leksikon käyttötilanteissa, niiden kieliopillisessa taivutuksessa ja kirjoitusasussa. Haen tietoa yksilöllisistä eroista romanikielen käyttömäärissä. Tarkastelen myös sitä, keille kirjoittajat suuntaavat viestinsä ja kuinka se vaikuttaa heidän yksilölliseen koodinvaihtoonsa. Vertailen lisäksi kokonaan romanikielisten viestien määrää eri kirjoittajilla.

- 4) Onko verkkokeskustelun romanikieli määriteltävissä romanikielen kielioppia noudattavaksi, romanilingvistien terminologiassa taivutetuksi romanikieleksi vai onko se niin kutsuttu pararomani, jota taivutetaan pääosin alueen valtakielen kieliopin mukaan?

Tutkimuskysymysten 1–4 avulla selvitän ja pohdin sitäkin, mikä on taivutetun romanikielen asema romanien kielenä vapaamuotoisessa kirjoitetussa verkkokeskustelussa. Mikä on taivutetun romanikielen ja romanikieltä sisältävän suomen tehtävien suhde: täyttääkö romanikieltä sisältävä suomi niitä tehtäviä, joihin kirjoittajat tarvitsevat koodinvaihtoa?

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1 TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusmateriaalina on verkkokeskustelupalstan Suomi24.fi-romano aineisto hieman yli kymmenen vuoden ajalta 2.2.2003–18.7.2013, ja se sisältää kirjoitusaikoineen ja nimimerkkeineen laskettuna 6 784 434 sanaa. Tämä kattaa kaikki keräyshetkellä 18.7.2013 palstalle kirjoitetut viestit. Valitsin laajan materiaalin, ilman kirjoitusaikoja ja nimimerkkejä 1 753 538 sanaa, kokonaan aineistoksi siinä esiintyvien romanikielisten elementtien erittäin hajanaisen esiintymisen vuoksi. Tutkimusaineiston valinta oli selkeää sen kirjallisen luonteen, laajuuden ja keskusteluaiheiden vuoksi. Palstalla romanit keskustelevat paljon keskenään heitä koskettavista aihepiireistä ja jakavat kokemuksia. Aiemmin Suomi24.fi-romano-palstan keskustelua on käyttänyt Granqvist (2012a) metaforia käsittelevässä tutkimuksessaan. Romanien koodinvaihdon tutkimuksen näkökulmasta tällaisen aineiston käyttäminen on uutta. Keskustelupalsta Suomi24.fi-romano on yhä ahkerassa käytössä.

Suomi24.fi-romano edustaa tällä hetkellä harvoja romaneille tarkoitettuja verkkoyhteisöjä Suomessa.¹⁵ Se oli aineistoni kokoamishetkellä ainoa keskustelupalsta¹⁶, joka oli tarkoitettu ennen kaikkea romanien väliseen keskusteluun.¹⁷ Romanien välistä keskustelua on verkossa myös muun tyyppisillä sivustoilla. Yksityinen, vuonna 2010 perustettu Romanittaren blogi, jota olen käyttänyt lähteenäni (Salo 2016, 2017), keskittyy

¹⁵ Suomi24.fi-Romano. Muita romaneille tarkoitettuja verkkokeskustelusivuja ovat http://www.tiede.fi/keskustelu/12765/ketju/romanien_keskustelupalsta_vain_romanien_kayttoon, <http://takku.net> -sivuston keskusteluketju Havaa kaaleet ja <https://www.vauva.fi/keskustelu/2847747/kaaleet-tanne>. Lukiessani Tiede.fi-foorumien ketjua huomasin, että keskustelu katkesi hyvin pian voimakkaaseen protestointiin, jonka mukaan palstan tarkoittaminen vain romaneille olisi syrjivää. Haulla palstalta löytyy vain yksi keskusteluketju ajalta 14.–17.12.2006. Luettu viimeksi 20.8.2019. Sivulla <http://takku.net> on keskusteluketju Havaa kaaleet, jossa oli lukuhetkellä 27.11.2019 vain kaksi viestiä. Vauva.fi -foorumilla nuoreksi valkolaisnaiseksi ilmoittautuva aloittaja on perustanut ketjun <https://www.vauva.fi/keskustelu/2847747/kaaleet-tanne>, johon hän toivoo romaneita keskustelijoiksi. Jotkut ovatkin vastanneet kutsuun. Ketjusta löytyy haulla hyvin harvaa keskustelua ajalta 18.4.2017–17.12.2018. Luettu viimeksi 20.8.2019.

¹⁶ Keskustelupalveluiden tyypeistä ks. esim. Sveningsson 2001, 15; Arpo 2005, 20, Helasvuo, Johansson & Tanskanen 2014.

¹⁷ Palstan etusivulla mainittiin vielä 14.11.2018, että palsta on tarkoitettu romanien keskusteluun. Useampi palstan kirjoittaja on kommentoinut tätä, esimerkiksi 23.11.2007 on kirjoitettu: "Tuossa alkuosassa lukee että tämä on tarkoitettu vain romanien käyttöön. Siispä kysyn että onko se oikein että en saa kirjoittaa tänne?" Käydessäni sivulla 2.11.2019 etusivun teksti oli vaihtunut muotoon "Lue keskustelupalstan Romano viestejä ja katso, mitä muut ovat kirjoittaneet".

romanikulttuurista kertomiseen. Romanian viestejä löytyy tällä hetkellä myös esimerkiksi sivustolta Havaa hoplaa kaaleita paikal?¹⁸. Sivustolle voi liittää kuvia, videoita ja viestejä, joita voi kommentoida kuten Facebookissa. Blogissa nimeltä Hieman erilainen blogi keskustellaan romanikulttuurista lähettämällä viestejä, joihin bloginpitäjä vastaa.¹⁹ Mikään näistä ei ole täysin suomi24.fi-romano-sivuston tyyppinen laaja keskustelupalsta.

Verkkokeskusteluryhmillä on nimetty aihe, jonka ympärille keskustelua on tarkoitus suunnata (esim. Sveningsson 2001: 15; Arpo 2005: 20, Helasvuo, Johansson & Tanskanen 2014). Etnisistä tai kielellisistä vähemmistöistä Suomi24-foorumilla on ryhmät myös suomenruotsalaisille, inkeriläisille, kveeneille, meänkielisille, paluumuuttajille, ruotsinsuomalaisille ja saamelaisille.²⁰ Palstan Suomi24.fi-romano kehyskieli on suomi. Se sisältää jonkin verran myös romanikielellä kirjoitettuja viestejä ja viestiketjuja, joissa tosin on useimmiten myös suomen aineksia. Romanian verkkokeskustelupalstalle ovat kirjoittaneet muista vähemmistöryhmistä etenkin itsensä venäläisiksi identifioivat henkilöt, mutta nämä keskustelut käydään suomeksi.

Medioidun vuorovaikutuksen, kuten verkkokeskustelun, käyttö liittyy sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunteen tavoitteluun ja ylläpitämiseen (Arminen 2016, 179–180). Leggio (2020) on tutkinut kansalaisjärjestöjen (non-governmental organization, NGO) perustamien ja ylläpitämien verkkokeskustelujen romanikieltä. Nämä palstat on yleensä perustettu romanikielen ja romani-identiteetin edistämisen tueksi (mts. 523). Oman aineistoni verkkokeskustelupalsta on sen sijaan perustettu romanien keskinäistä yhteydenpitoa varten vähemmän organisoidusti. Suomi24-foorumin romanien keskustelupalstan taustalla ei ole järjestöä. Romanian keskustelupalsta on romaneita yhdistävä oma piiri (vrt. Sveningsson 2001, 237). Tilanne on erilainen kuin sellaisessa keskusteluryhmässä, joissa uusia tulokkaita opastetaan ryhmän jäsenyyteen (vrt. mts. 234–236). Tässä ryhmässä lähdetään liikkeelle valmiista verkon ulkopuolisesta yhteisöstä.

Erityyppisistä verkkokeskustelumuodoista synkroniset eli reaaliaikaiset muodot ovat lähempänä kasvokkaista keskustelua, asynkroniset pohjautuvat perinteisempään kirjoittamiseen. Synkronisella keskusteluforumilla viestejä on kirjoittamassa samanaikaisesti yleensä useita henkilöitä, ja ne ilmestyvät luettaviksi reaaliajassa nopeusjärjestyksessä. Suomi24.fi on epäsynkroninen keskustelupalvelu, eli siinä ei keskustella reaaliajassa, vaan viestejä voidaan tarkistaa ennen julkaisemista tai moderoida esimerkiksi viestin sisällöstä lähetetyn ilmoituksen vuoksi.

Verkkokeskustelun erityispiirteinä pidettyjä ilmaisukeinoja, kuten tunteita ja reaktioita ilmaisevia hymiöitä, käytetään aineistossani huomattavasti

¹⁸ <http://ylilauta.org>. Ylilauta>Sekalainen>Havaa hoplaa kaaleita paikal Luettu 7.11.2019.

¹⁹ Sivuston www.hiemanerilainenblogi.vuodatus.net viimeisin kysymys on kirjoitettu 5.11.2012. Luettu 7.11.2019.

²⁰ Luettu 20.8.2019.

vähemmän kuin sosiaalisessa mediassa keskimäärin, ja ne on kirjoitettu perinteisen kirjainnäppäimistön avulla. Sosiaalisessa mediassa suosittuja kirjainyhdistelmiä lauseiden lyhenteinä (esim. asap, LOL) ei löydy tarkastelemistani romanikielisiä elementtejä sisältävistä viesteistä. Www-sivujen linkkejä keskustelijat liittävät viesteihinsä melko runsaasti. Lisäksi viesteihin voi lisätä hyvinkin pitkiä, tunnistettavasti muualta kopioituja lainauksia, joita jotkut kirjoittajista käyttävät.

Romanit keskustelevat verkossa monista aiheista, mutta omaan kulttuuriseen ja etniseen identiteettiin liittyvät aiheet tekevät heidän keskustelupalstastaan omaleimaisen. Paljon keskustellaan romanina elämisestä Suomessa ja romanipuvusta. Suomen romanit erottuvat pukeutumis- ja hiustyyliältään omaksi kulttuuriseksi ryhmäkseen vahvemmin kuin useimpien muiden länsimaiden romanit. Osa Suomen romaninaisista pukeutuu erityiseen kansanryhmän pukuun. Puvusta käytetään verkkokeskustelussa nimitystä romanipuku, romanikielistä nimitystä **kaal-en-go koola** (PL.GEN, plurale tantum) tai ilmaisua **kaal-ee-n koola-t**, jossa kumpaankin romanikieliseen sanaan on lisätty suomen kielen pääte. Myös romanikielen sana *tsohha* 'hame' esiintyy aineistossa merkityksessä 'naisen romanipuku'. Puvun käyttöönotto on vapaaehtoista, mutta valintana kuin siirtymäriitti aikuisen romanielämään (vrt. Markkanen 2003, 124–127). Romanipuvun käyttö ei ole havaintojeni mukaan katoavaa perinnettä, vaan monenikäisten suosiossa nykyään. Olen myös havainnut, että usea Suomen romani käyttää Ruotsiin muutettuaankin Suomen romanien asua. Romaninaisten ja -miesten vaatetuksen, korujen ja hiustyylien säilyneistä ja muuttuneista piirteistä tarjoavat tietoa esimerkiksi von Schoultz (1955, 48), Markkanen (2003, 127–132, 135–136 ja alaviite 28), Romanittaren blogi (2010 alk.) ja Kluukeri (2015). Monet keskusteluketjut käsittelevät romaninaisen puvun valmistamista tai hankkimista. Näihin aiheisiin liittyy paljon käsityön erityissanastoa (naisen romanipuvun tarkemmasta rakenteesta ks. esim. Markkanen 2003, 128–129, 135–136), ja romanit käyttävät silloin kieltä, jossa heidän sanavarastonsa on laaja, eli suomea. Aihe liittyy itsessään kulttuuriseen identiteettiin silloinkin, kun keskustelussa ei käytetä romanikielisiä elementtejä.

Romanien keskustelupalsta tarjoaa foorumin, jossa romaniuteen liittyviä kysymyksiä ja kokemuksia voi jakaa toisten romanien kanssa eri näkökulmasta kuin muiden ryhmien kanssa. Esimerkiksi romanisukuisen lavaesiintyjän pukeutumista romanikulttuurin arvojen pohjalta ymmärretään keskusteluaiheena varmasti paremmin romanifoorumilla kuin valtaväestön parissa. Esimerkin (5) kirjoittaja osallistuu keskusteluun erään miesmuusikon vaatuksesta.

(5) *No kysynpä uudelleen: Miten X on muka **kaal-e-i-tten** mainetta
romani-PL-PL-GEN
pilannut?? Se, että käyttää farkkuja, ei ole **kaal-e-i-tten**
romani-PL-PL-GEN
painamista, se on jokaisen oma valinta.*

Myös musiikista keskustellaan runsaasti romanien verkkokeskustelussa. Musiikkikappaleista viestitetään toisille suosittelemalla niitä, pyytämällä niitä linkitettäväksi tai linkittämällä niitä keskusteluun. Musiikistakin keskusteltaessa tuodaan ryhmään kuulumista esiin romanikielillä sanoilla ja muilla kielellisillä ilmaisuilla. Esimerkissä (6) linkitetään musiikkitapahtuman sivu keskustelupalstalle.

(6)
(Keskustelija 1)
*ranskassa vai missä onkaan se jokavuotinen **kaal-e-i-tten**
konsertti/tapahtuma mihin kokoontuu **kaal-e-i-ta** ympäri eurooppaa?
jos joku tietää enemmän tästä niin voisitko kertoo tarkemmin missä ja
milloin tää on. ja jos tapahtumalla on joku nettisivu?*

(Keskustelija 3)
*Meni
jo?http://www.greatriver.com/waterwaycruises/Rhone/gypsies.htm*

Palstalla vertaillaan paljon romanisukuisten muusikoiden lahjakkuutta kirjoittajien mielipiteiden pohjalta. Perinteiset romanilaulut ja hengellinen musiikki esiintyvät keskustelunaiheena muiden, ennen kaikkea tanssimusiikinlajien lisäksi.

Suomalaisen romanimusiikin piirteitä on myös romanien hengellisessä musiikissa (Åberg 2002, 110). Esimerkiksi romanimusiikista tuttuihin säveliin on muutettu sanoja hengellisiksi.²¹ Useiden romanilaulujen perinteiset sanat, joita lainataan verkkokeskustelun viesteissä, sisältävät romanikielisiä elementtejä.²² Esimerkissä (7) ovat keskustelunaiheena perinteiset Suomen romanilaulut.

²¹ Olen kuullut Hortto Kaalon laulun *Pyyhi tuuli kyöneleet* muutetuina sanoina *Pyyhi Jeesus kyöneleet* helluntailaisten romanien hengellisessä tilaisuudessa.

²² Ote huhtikuussa 2012 käydystä keskusteluketjusta, jossa lainataan romanien parissa tunnetun laulun sanoja: Kirjoittaja A 9.4.2012: *Petskot tulloo kartiinit nikkii*. Kirjoittaja B 16.4.2012: *Eipä näytä meidän kieli onnistuvan!! Swen puhki nikki (kartiiknit), petskot vela*. Kirjoittaja C 18.4.2012: *Puukot tuppeen, petskot tulloo, kartiiknit kiinni ja muit fallooon*. Kirjoittaja C 20.4.3012:

(7)

nau tauva sihkas jamb-el-a, samb-el-a. Aikamiet eikā
ei tuo hyvin laulaa-SG3-IND laulaa-SG3-IND

*nuoret tiedä miten se laulu oikein menee. Mutta me vanhat olemme
kuulleet niin paljon näitä lauluja, aivan zpienestä asti, emme edes
kävelleet vielä, Voi sanoa , että nämä oli meidän vanhojen kehtolauluja,
niin on he erottavat helposti. milloin menee nuotin vierestä, ja milloin
on omat sanat.*

Suomen romanien perinnelaulut pohjautuvat suomalaisiin kansanlauluihin, mutta ne toteutetaan omaleimaisella tavalla (Åberg 2002, 110; ks. myös Huttunen, Laaksonen & Jalkanen 1973; H. Grönfors 2019). Laulujen sanat ovat osin kansanlaulujen aiheistoa ja osin romanien elämästä ja kokemuksista kertovia (ks. Åberg 2002; Åberg & Blomster 2006, 132–133).

2.2 AINEISTON KÄSITTELYTAPA JA ANALYYSIMENETELMÄT

Tutkimusaineistoni on koottu www:stä tiedonlouhinnan avulla²³. Käytin aineistoa Microsoft Word -muotoon muutettuna. Aineiston analysoimista varten keräsin ensin koneellisesti kaikki keskustelupalstan sanat aakkosjärjestykseen. Sen jälkeen erottelin manuaalisesti sanojen joukosta ne, joiden huomasin sisältävän romanikielisiä elementtejä. Havaitsin, että kahden lekseemin, **kaalo** ja **kaajo**, esiintymät eri taivutusmuodoissa sekä niistä muodostetut yhdyssanat ja johdannaiset olivat niin lukuisia, että sanojen lajittelu oli tilan käytön vuoksi mielekkäämpää toteuttaa laskemalla ne lekseemeittäin.

Olen rajannut tutkimusaineistoani niin, että tutkin vain Suomen romanikielen sanastoa kehyskieleltään suomenkielisissä viesteissä. Käsittelem myös leimallisesti romanien kielenkäytössä esiintyviä interjektioita, joita he kirjoittavat verkossa viesteihin. Ne sisältyvät tutkimukseeni osana romanien keskinäistä keskustelua, vaikka ne eivät ole ehkä etymologialtaan romanikielisiä.

Tutkimuksessani etsin ensin kaikki laajan aineiston romanikieliset lekseemit. Laskin aluksi niiden esiintymismääriä ja tarkastelin kunkin

<https://youtu.be/ZVOXxz1jv-w>. Kiitos opiskelutoverilleni Mona Solalalle, joka kertoi, että kyseessä ovat laulun sanat.

²³ Www:n louhintaa menetelmänä, jolla tietokoneen sisältämä tulkittava tieto voidaan sisällyttää uuteen dokumenttiin, käsittelee esimerkiksi Miika Nurmisen (2005) pro gradu- tutkielma.

lekseemin käytön yleisyyttä, eri sanaluokkien yleisyyttä ja sanojen etymologista alkuperää sekä romanikielen kieliopillisten muotojen käyttöä aineistossa. Sen jälkeen selvitin romanikielisen aineksen esiintymistä keskustelun lauseyhteyksissä löytääkseni suomenkielisten keskusteluketjujen romanikieliset elementit. Muunkielisestä osuudesta melko suuri osa on pitkiä, viesteihin liitettyjä lainauksia. Esimerkiksi eräs yksittäinen viesti käsittää 8 810 sanan pituisen suomenkielisen lainauksen *Vanhasta Testamentista*, ja eräs vakituinen nimimerkki on liittännyt varsin pitkiä ranskankielisiä tekstejä omiin viesteihinsä.

Tein taulukot romanikielisten lekseemien esiintymismääristä ja niiden etymologisten alkuperien määrystä koko aineistossa. Analysoin havaintojani osoittamalla esimerkkejä muun muassa paljon ja vähän käytettyjen lekseemien ja romanikielisten rakenteiden, kuten romanikielisten taivutusmuotojen, käytöstä suomenkielisissä viesteissä.

Verkkokeskustelussa esiintyy myös suomenkielisiä lauseita, joissa on romanikielen mukaan taivutettu sana. Ne ovat tosin harvinaisia. Idiolektista vaihtelua käsittelevässä artikkelissa (Salo 2019) otan romanien etnolektia sisältävien viestien lisäksi kymmeneltä nimimerkiltä tarkasteluun myös kokonaan romanikieliset viestit, mikäli sellaisia esiintyy. Näin toimin sen vuoksi, että vertailen artikkelissa näiden kymmenen keskustelijan yksilöllisiä eroja kaikenlaisessa romanikielisten elementtien käytössä.

Kerättyäni Suomen romanikielen elementit tein ensin kvantitatiivisen yhteenvedon eri romanikielisistä lekseemeistä. Lukumäärien laskeminen lekseemeittäin oli huomattavasti käytännöllisempää kuin sanoittain. Laskin romanikielisten lekseemien yhteismäärän ja eri lekseemien esiintymämäärät. Sen jälkeen laskin romanikielisten lekseemien sanaluokat ja sanaluokkien keskinäiset prosentuaaliset osuudet. Esitän taulukoissa myös kunkin lekseemin aineistossa esiintyvät kirjoitusasut. Lisäksi laskin romanikielisten lekseemien etymologiset alkuperät ja tein vertailun etymologisten alkuperien määrällisestä osuudesta. Edelleen analysoin aineistossa käytettyjen sanojen taivutusmuotoja. Laskin ja esitin taulukoilla suomenkielisissä keskusteluissa esiintyvät romanikieliset taivutusmuodot.

Käyttäessäni tutkimusaineistoa huomasin joitakin sanoja, joita en ollut ensimmäisessä manuaalisessa laskennassa tunnistanut Suomen romanikieliseksi niiden harvinaisemman kirjoitusasun vuoksi. Laskin sen vuoksi Suomen romanikielen lekseemit ja niiden esiintymismäärät uudestaan ja tein niistä uuden taulukon. Tämän vuoksi kahden ensimmäisen artikkelin välillä on hiukan eroa lekseemiluettelotaulukoissa. Aineistoni korpus sisältää joitakin viestejä, jotka on poistettu keräyksen jälkeen.

Aineiston laadullinen analyysi käsitti viestien lause- ja tekstuaalisen rakenteen sekä diskurssitehtävien analyysia. Analysoin sitä, millaisessa viestissä, missä kohdassa viestiä ja keille kirjoitettaessa romanikielisiä elementtejä käytetään verkkokeskustelussa. Tarkastelun kohteena oli myös se, mitä asioita ilmaistaessa romanikielisiä elementtejä käytetään ja mitkä ovat niiden tehtäviä keskustelussa. Tarkastelin romanikielisten jaksojen laajuutta.

Havainnoin myös sitä, käytetäänkö romanikielisiä elementtejä luovasti vai otetaanko käyttöön vakiintuneempia ilmaisuja, kuten yleisiä tervehdyksiä.

2.3 EETTISET KYSYMYKSET

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni käytön eettisten kysymysten kannalta sekä keinot, joilla suojaan aineiston kirjoittajien anonymiteetin. Suomi24-palvelun aineisto avattiin vuonna 2015 vapaaseen tutkimuskäyttöön. Avattu aineisto käsittää foorumin aineiston vuodesta 2001 alkaen. Suomi24-foorumin ja sen sisältämän aineiston omistaa Aller Oy. Aineiston avasi tutkimuskäyttöön Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuksen laitoksella toimiva Kuluttajatutkimuskeskus yhteistyössä Allerin, FIN-CLARINin, Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan menetelmäkeskuksen sekä CSC-Tieteen tietotekniikan keskuksen kanssa. Aineiston käsittelyssä olen noudattanut tutkimuksen eettisiä periaatteita. Kirjoittajat käyttävät viesteissään nimimerkkejä, joita ei ole rekisteröity. Täten kirjoittajan henkilöllisyys ei käy ilmi. Olen kuitenkin käyttänyt tutkimuksessani pseudonyymejä kirjoittajien käyttämien nimimerkkien sijasta turvatakseni vielä varmemmin kirjoittajien anonymiteetin (vrt. Helasvuo ym. 2014, 18). Yksilöllistä vaihtelua koskevassa artikkelissa (Salo 2019), jossa tarkastelen 10 usein kirjoittaneen kirjoittajan viestejä, olen korvannut nimimerkit kirjaimilla sekä mahdollisen tunnistamisen estämiseksi että kirjoittajaan viittaamisen yksinkertaistamiseksi.

3 TUTKIMUKSEN SIJOITTUMINEN TUTKIMUSKENTTIIN

Väitöskirjassani tutkin kehyskieleltään suomenkielisessä verkkokeskustelussa käytettyjen romanikielisten ja romanikieleen pohjautuvien sanojen käyttömääriä, yleisyyttä, etymologiaa ja taivutusta. Esitän havaintoja romanikielisten esiintymien laadusta, määrästä ja tehtävistä suomenkielisissä viesteissä. Tarkastelen myös verkkokeskustelussa esiintyvää yksilömurteista vaihtelua, joka ilmenee esimerkiksi romanikielisten elementtien käytön yleisyydessä, kieliassussa ja taivutetun romanikielen määrässä suhteutettuna samojen käyttäjien suomen kieleen. Tutkimukseni sijoittuu useampaan tutkimuskenttään: variaationtutkimukseen, kielikontaktitutkimukseen, vähemmistökielten ja slangien tutkimukseen, verkkokeskustelun tutkimukseen, romanikielen ja -kulttuurin tutkimukseen ja laajemmin myös romanitutkimukseen. Näistä käsittelen tässä variaationtutkimusta ja kielikontaktitutkimusta; muut alueet ovat olleet esillä jo aiemmin.

3.1 VARIAATIONTUTKIMUS

Suomen romanit ovat monikielinen ryhmä, jonka parissa monikielisyyden aste vaihtelee yksilöittäin runsaasti. Tämän osoittavat esimerkiksi projektin ”Suomen romanikieli ja muut Itämeren alueen romanikielen murteet” kenttäkeruun aineistot vuosilta 2013–2014. Suomen romanien pääkieleltään suomenkielisessä keskustelussa esiintyy eri määrin sekä lyhyitä romanikielen elementtejä että kielen vaihtamista taivutetulle romanikielelle. Kumpikin näistä kielellisen vaihtelun muodoista vaihtelee romanikielen elementtejä sisältämättömän suomen kielen kanssa ja kumpikin on tämän tutkimuksen kohteena. Haen tutkimuksellani vastauksia variaationtutkimuksen käsittelemiin kysymyksiin oman aineistoni näkökulmasta: Millaista kielellistä variaatiota romanien verkkokeskustelussa esiintyy ja mitä funktioita tällä variaatiolla on kirjoitetussa verkkokeskustelussa (vrt. Lappalainen 2004, 2009). Näitä tarkastellessani havainnoin samalla verkkokeskustelussa esiin tulevia yksilöiden ja yhteisöjen (romanien ja muiden kuin romanien) välisiä suhteita.

Sosiolingvistinen tutkimus tarkastelee kielenkäytön yhteyttä yhteiskunnan rakenteisiin ja sosiaalisiin ilmiöihin. Näihin kuuluvat myös jonkin ryhmän taikka sen yksittäisten jäsenten tausta, heidän keskustelukumppaninsa jossakin tilanteessa ja vuorovaikutustilanteen tyyppi. Myös vuorovaikutuskanavalla on oma vaikutuksensa keskustelijoiden kielellisiin valintoihin. (Vrt. Nuolijärvi 2000, 14–18; ks. myös esim. Lappalainen & Nuolijärvi 2020.) Tällaiset tekijät ilmenevät aineistoni verkkokeskustelussa

sekä viestien sisällöstä että kielellisistä keinoista, jotka liittyvät useimmiten kiinteästi toisiinsa. Vertaan keskustelun osanottajien kielellisiä valintoja ja niiden tehtäviä romanien puheesta tehtyyn tutkimukseen. Tarkastelen, kuinka viestien aiheet, joissa romanit kertovat elämästään, vaikuttavat romanikielisten sanojen käyttöön viesteissä.

Sosiolingvisti Penelope Eckert (2012, 91–93) tarkastelee artikkelissaan variaationtutkimuksen kehitystä kolmena aaltona. Ensimmäisen aallon tutkimukset keskittyivät kielellisen vaihtelun ja puhujien sosioekonomisen taustan yhteyteen kvantitatiivisen tutkimuksen avulla (Labov, 1966). Myös suomalaisessa sosiolingvistiikassa lähestymistapa oli aiemmin yleinen (esim. Mielikäinen 1980; Paunonen 1995[1982]; Suojanen 1981, 1985; Nuolijärvi 1986b; ks. myös Nuolijärvi & Sorjonen 2005; Paunonen 2009). Toisen aallon tutkimus käänsi katseensa pienempiin kielenkäyttäjärhyymiin, sosiaalisiin verkostoihin sekä sosiaaliseen identiteettiin (esim. Milroy 1980; Gumperz 1982; Eckert 1989, 2000; Suomessa Lappalainen 2004; Vaattovaara 2009). Kolmas aalto lähestyy variaatiota kielen indeksisyyden näkökulmasta (esim. Silverstein 2003; Lehtonen 2015, 35–46; Priiki 2017, 19–20; Sorjonen, Rouhikoski & Lehtonen 2015).

Omana tutkimuskohteenani on suhteellisen pienen, suljetusti omassa yhteisössään kielimuotoaan käyttävän ryhmän kielenkäyttö julkisella verkkopalstalla.²⁴ Tutkimuksessani tulevat esiin sosiolingvistiikan kiinnostuksen kohteena olevat kielellisen vaihtelun, ryhmän sisäisten käytäntöjen, ideologioiden ja ryhmäidentiteetin väliset yhteydet. Havainnoin tyylillisiä keinoja, joiden avulla keskustelijat asettautuvat sosiaaliseen ympäristöön ja tiettyyn ryhmään. Sosiolingvistisen näkemyksen mukaan kielellinen variaatio heijastaa, ylläpitää ja luo sosiaalisia identiteettejä ja kategorioita (esim. Irvine 2001; Bucholtz & Hall 2005; Bucholtz 2010; Eckert 2012).

3.2 KIELIKONTAKTITUTKIMUS

Romanikielen historiaa voi hahmottaa sen saamista kielellisistä vaikutteista eri alueiden valtakielten kanssa kielikontaktitutkimuksen avulla. Kielikontaktien tutkimus on keskeistä, koska muut kielet ovat vaikuttaneet romanikieleen historiallisesti kauan ja merkittävästi (esim. Matras 2002, 2009). Uusinta tutkimusta romanimurteiden kielikontakteista (turkin, slaavilaisten kielten ja unkarin vaikutuksesta) sekä kielikontakteihin liittyvästä pararomanien synnystä on ilmestynyt Yaron Matrasin ja Anton Tenserin toimittamassa teoksessa *The Palgrave handbook of Romani language and linguistics* (2020).

²⁴ Romanikielen puhujien sosiaalisesta segregaatiosta historiallisesta perspektiivistä katsoen, ks. esim. Tervonen (2014a, b).

Suomen romanikieli on kehittynyt nykymuotoonsa Suomen alueella osin kielikontaktin vaikutuksesta (Vuorela & Borin 1998, 63, 68–72; Granqvist 2007, passim).²⁵ Suomen kielen vaikutusta Suomen romanikielen kehitykseen voi seurata Gananderin (1780) kirjoittamasta, varhaisimmasta tunnetusta Suomen romanikielen kuvauksesta alkaen (Joki 1956). Suomen romanikielen kielikontakteista ovat julkaisseet tutkimusta esimerkiksi Valtonen (1968), Vuorela ja Borin (1998), Pirttisaari (2004), Granqvist (esim. 2007) sekä Adamou & Granqvist (2015). Romanikieli on ollut vaikutteita vastaanottava osapuoli suomeen nähden, mutta ei kuitenkaan niin ratkaisevasti, että se olisi vaihtanut koko kieliopillisen rakenteensa. Suomen kieli on vaikuttanut ennen kaikkea Suomen romanikielen äänne- ja lauserakenteeseen (Granqvist 2012b). Lisäksi kontakti suomeen on aiheuttanut useita typologisia muutoksia, esimerkiksi muutoksen verbijärjestelmässä, määräisten artikkelien katoamisen laajalti (esimerkiksi tutkimusaineistoni kielessä) ja muutoksen prepositiokielestä postpositiokieleksi. Pirttisaari (2004, 99) toteaa, että Suomen romanikielen verbijärjestelmä käsittää sekä arkaismeja että innovaatioita. Uusiin innovaatioihin ovat vaikuttaneet kielikontaktit.

Kielikontakteilla on usein vaikutusta kielten vähittäiseen kuolemiseen ja uusien kielten syntyyn (esim. Thomason 2001, 12). Käsite *pararomani* liittyy taivutetun romanikielen katoon. Pararomanien tutkimuksessa tarkastellaan kontaktikielten ylivoimaista vaikutusta alueellisiin romanikielen murteisiin. Kielimuotoina pararomanit on määritelty useista eri näkökulmista: valtakielten varieteeteista ja kreoleista aina romanikieleksi.²⁶ Ian Hancock (1992) käyttää ensimmäisenä angloromaniin vertautuvaa termiä fennoromani kielimuodosta, jossa suomen lomassa esiintyy romanikielisiä sanoja ja joitakin rakenteita.²⁷ Suomalaisista romanilingvisteistä Granqvist luokittelee nykyään romanikieltä sisältävän suomen erääksi puhutun suomen kielen tyylilajiksi (ks. Granqvist 2013b). Edustan samaa näkemystä, koska suomi on kielimuodon kehyskieli ja kieliopillisesti ja sanaston puolesta vallitseva kieli. Sijoitan romanikielen elementtejä sisältävän suomen Suomessa puhuttavien etnolektien ja suomen varieteettien joukkoon.

²⁵ Etenkin romanikielen verbijärjestelmän osissa on suomen vaikutusta, esimerkiksi menneiden aikamuotojen ja passiivin muodostamisessa (Pirttisaari 2002, 99). Suomen romanikielen yksilömurteissa on esiintynyt vielä 1900-luvun alussa määräisiä artikkeleita. Niiden käyttö on miltei kadonnut 1900-luvun aikana todennäköisesti Suomen vaikutuksesta (Granqvist 2012b, 282).

²⁶ Etenkin Ruotsissa romanit kannattavat kielensä kutsumista romanikieleksi (Granqvist, suullinen tiedonanto 1.4.2019). Ruotsissa puhuttu *resandespråk* on Ruotsin kieliopilliseen kehykseen istunut, runsaasti romanikielistä sanastoa ja joitakin muita romanikielen elementtejä sisältävä kielimuoto. Sitä ei pysty ymmärtämään osaamatta romanikielistä leksikkoa, mutta ei myöskään osaamatta ruotsia. Tätä kielimuotoa kutsutaan tutkimuksessa myös nimityksellä Skandoromani (esim. Carling, Lindell & Ambrazaitis 2014). Se täyttää useita samoja funktioita kuin romanikieli ja romanien etnolekti täyttävät Suomessa ja angloromani Britanniassa (vrt. Hedman 2004, 2009, 2017; Matras 2005; Salo 2016).

²⁷ Olen käyttänyt termiä myös varhaisessa omassa julkaisutoiminnassani: toimitustyössä ja esitelmissä.

Suomen romanikielessä oli romanien Suomeen saapumisen aikaan ilmeisesti suurehko määrä germaanista lainasanastoa saksankieliseltä ja ruotsinkieliseltä alueelta (Granqvist 2013b, ks. myös Thesleff 1904). Ensimmäiset romanit ovat kirjallisten dokumenttien perusteella saapuneet Suomeen noin 500 vuotta sitten (esim. Thesleff 1904, Pulma 2006, Ollikainen 1995). Romanien liikkumista Suomeen tapahtuu yhä. Romaniasta, Bulgariasta ja Länsi-Balkanilta on saapunut romaneja Suomeen kahden viime vuosikymmenen aikana. Heidän puhumansa romanimurteet ovat vain osin ymmärrettäviä Suomen romanimurteiden puhujille.

4 VASTAUKSET TUTKIMUSKYSYMYKSIIN

Tässä luvussa esittelen väitöskirjani osatutkimusten tulokset. Luvuissa 4.1–4.3 esittelen yksittäisten artikkelieni päätulokset, joista teen synteesin luvussa 5.

4.1 MILLAISTA ROMANIKIELISTÄ AINESTA ON SUOMENKIELISESSÄ VERKKOKESKUSTELUSSA?

I Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva kieliaines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa (Virittäjä 4/2017, s. 534–566.)

Romanikielen varhaisin sanastoaines on säilynyt suomenkielisessä verkkokeskustelussa parhaiten; intialaisperäinen sanasto on sekä määrältään laajin että käyttökertojen suhteen suurin ryhmä. Näistä sanoista valtaosa pohjautuu sanskritiin ja prakriteihin (muinaisintialaiseen sivistyskieleen ja muinaisintialaisiin kansankielimuotoihin) samoin kuin useat nykyiset Intian kielet, kuten hindi. Aineistossani Suomen romanikielen lekseemien käyttö jakaantuu hyvin epätasaisesti. Substantiiveja, jotka ilmaisevat etnisyyttä akselilla romani – muu kuin romani, esiintyy runsaasti ja monien kirjoittajien viesteissä. Näistä yleisin on *kaalo* 'romani'. Useimpia romanikielisiä lekseemejä esiintyy vain harvoja kertoja koko laajassa aineistossa, joitakin vain kerran. Numeraalit ovat harvinaisia aineistossa: romanikieltä sisältävien suomenkielisten lauseiden joukossa esiintyy vain yksi numeraali. Suurin osa aineiston romanikielisisistä lekseemeistä on sanaluokaltaan substantiiveja. Toiseksi yleisimpiä ovat adjektiivit ja kolmanneksi yleisimpiä verbit. Myös pronomineja ja adverbeja ilmaistaan vähäisemmässä määrin romanikielellä.

4.2 MILLAISIA TEHTÄVIÄ ROMANIKIELISILLÄ ELEMENTEILLÄ ON ROMANIEN VERKKOKESKUSTELUSSA?

II Romanikielisten lainasanojen ja koodinvaihdon tehtävät Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa (Puhe ja kieli 4/2016, s. 251–271).

Vastauksen löytämiseksi tutkimuskysymykseen romanikielisten lainasanojen ja koodinvaihdon tehtävistä vertaan aiempia romanikieltä sisältävästä keskustelusta tehtyjä havaintoja verkkokeskustelun tilanteisiin, joissa romanikieli otetaan käyttöön. Näitä tilanteita ei voi ymmärtää ja tulkita tunteamatta Suomen romanien kulttuuria, ja siten olen aiemman tietoni lisäksi

tutustunut romanikulttuurista kertoviin julkaisuihin. Koodinvaihtelun tehtäviä puhutussa romanikielisessä keskustelussa tutkineen Petra Kovanen aineisto on Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (nyk. Kotimaisten kielten keskus, Kotus) romanikielen keruuhaastattelujen²⁸ nauhoitteista. Niissä kaksi romania keskustelee pyrkien käyttämään romanikieltä ja koodia vaihdetaan välillä suomeen (Kovanen 2013b, 196). Vertaan muun muassa hänen esittämiään syitä (esim. romanikulttuurissa tabu aihe) koodinvaihdon käyttöön aineistoni vapaassa kirjoitetussa keskustelussa, jossa vaihdetaan koodia suomesta romaniksi. Tutkimuksessa käytän hyväksi myös tietoa romanikulttuurin tavoista ja käsityksistä, joiden huomioiminen ja noudattaminen tuottaa koodinvaihtoa romanien keskusteluun.

Tutkimusaineistossa esiintyy kahdenlaista koodinvaihtoa: kielten välistä (suomi ja romani) ja kielen varieteettien välistä (suomi ja romanikieltä sisältävä suomen etnolekti). Koodinvaihto on enimmäkseen Myers-Scottonin (2002) määrittelemää klassista koodinvaihtoa (classic code-switching), jossa kummankin kielen kielioppi on säilynyt.

Suomen romanien verkkokeskustelussa esiintyy Auerin (1995, 120) ja Gumperzin (1982, 75–82) esittämiä syitä koodinvaihdon käytölle, esimerkiksi muutos toiminnassa eli roolinvaihdos ja tyylinvaihdos, kun keskustelija ryhtyy puolustamaan loukatuksi koettua romani-identiteettiään sekä harvinaisemmat kielelliset leikit ja käännökset (ks. Salo 2016, 253). Suomen ja romanikielen välisen koodinvaihdon tehtävät ovat paljolti samoja kuin puhutussa keskustelussa (ks. esim. Kovanen 2013b; Granqvist & Viljanen 2002). Koodinvaihtoa käytetään esimerkiksi käsiteltäessä romanikulttuurissa vältettyjä puheenaiheita, esimerkiksi intiimejä elämänalueita koskevia aiheita. Käyttötarkoitus onkin mielenkiintoinen, sillä keskustelussa käytetään sanoja, joita ymmärtävät juuri ne, joiden vuoksi sanat kulttuurisista syistä ikään kuin kätketään.²⁹ Näitä ovat vanhemmat romanit, jotka saattavat lukea kyseistä keskustelua ja toisinaan naisten keskustelun kohdalla myös miehet. Koodinvaihto romanikielelle onkin kyseisessä ilmiössä kielenkäyttöön liittyvä kulttuurinen rakenne, jolla ratkaistaan tilanne vapaan keskustelumahdollisuuden hyväksi. Romanien keskustelussa on käytössä joitakin romanikieleen pohjautuvia, heidän suomen kieleensä vakiintuneita lainasanoja, joita käytetään silloin, kun suomenkielinen vastine ei kata tarvittavaa merkitysisältöä (esim. *lans*, *lansa*). Taulukossa (1) esitellään romanikieleen perustuvien elementtien keskeisiä käyttötehtäviä aineistossa.

²⁸ Nauhoitteet Suomen romanikielen korpusta varten.

²⁹ Granqvist & Viljanen (2002) ovat havainneet tämän romanien puhutusta keskustelusta. Saman huomion teki Jutta Salminen esitellessäni aiheita suomen kielen tutkijaseminaarissa. Hänen kommenttinsa kiinnitti huomioni ilmiön erikoislaatuisuuteen.

Taulukko 1. Romanikieleen perustuvien elementtien keskeisiä käyttötehtäviä.

Käyttötehtävä	Esimerkki
1 Käyttö salakielenä	Kirjoittaja suuntaa viestinsä vain toisille romaneille ja näin rajaa sen vastaanottoa.
2 Puhtaussäännöt	Likaiseksi miellettyyn kehonosaan liittyvän sanan kohdalla.
3 Häveliäisyysäännöt	Sukupuolisiveyteen ja vanhempien ihmisten kunnioittamiseen liittyvissä puheenaiheissa.
4 Etnisen identiteetin ilmaiseminen	Oman romaniuden mainitseminen esimerkiksi auktoriteetin osoittajana.
5 Leikittely	Romanikielen ja suomen sama-asuisilla mutta erimerkityksillä sanoilla leikittely.

1) Käytettäessä romanikieltä salakielenä kirjoittaja suuntaa viestinsä vain toisille romaneille ja näin rajaa sen vastaanottoa. Tämä voidaan toteuttaa vaihtamalla jopa vain avainsana romanikieliseksi.

2–3) Suomen romanien puhtaus- ja häveliäisyysäännöt limittyvät toisiinsa. Ne liittyvät kumpikin henkilöiden iän ja sukupuolen perusteella määräytyvään asemaan romaniyhteisössä ja henkilöiden väliseen kanssakäymiseen. Puhdas ja likainen määrittyvät kehon ylä- ja alaosan ja niihin liittyvien esineiden ja vaatteiden jaottelun, sekä eri-ikäisten ja eri sukupuolta olevien henkilöiden kehon ja esineiden perusteella. Säännöt huomioidaan paitsi teoissa, myös kielenkäytössä (Granqvist 2012, Granqvist ja Viljanen 2002, Kopsa-Schön 1996, Viljanen 2013, Viljanen-Saira 1979, Salo 2016, 259, vrt. koodinvaihtoa sanojen *lupni* 'huora' ja *däi* 'biologinen äiti' kohdalla). Erona voi pitää sitä, että häveliäisyydessä on usein kyse sukupuolisiveydestä, kun taas puhtauskäsitteet koskettavat kaikkia romaneita. Puhtaus- ja häveliäisyysääntöjä noudattamalla kirjoittaja ottaa huomioon koko romanilukijakunnan, ennen kaikkea vanhat romanit. Koodia voidaan vaihtaa tästä syystä myös muulle vastaanottajalle kuin romanille kirjoitettavassa viestissä, mutta se ei ole yhtä yleistä.

4) Koodinvaihtoa romanikielelle käytetään aineistossani eniten romani-identiteetin ilmaisemiseen tai oman romaniuden todistamiseen.

5) Kielellisiä leikkejä käytetään esimerkiksi yhdistämällä romanikielisiä elementtejä suomenkielisiin luovalla, kieleen aiemmin vakiintumattomalla tavalla, romanikielen jäljittelyllä suomenkielisessä lauseessa ja vitsailulla romanikielisen ja suomenkielisen sanan ulkoisella samankaltaisuudella. Tämä voi liittyä leikkittelijän romani-identiteetin ilmaisuun hänen ymmärtäessään romanikielisten sanojen merkityksen paremmin kuin toinen kirjoittaja.

Romani-identiteetin ilmaisu ja Suomen romanien puhtaus- ja häveliäisyysääntöjen huomioiminen ovat yleisiä syitä koodinvaihdolle suomesta romanikieleen. Romanikielen salakielikäyttöä esiintyy verkkokeskustelussa näitä harvemmin. Kielelliset leikit koodinvaihdon avulla ovat myös harvinaisempia. Ne myös liittyvät usein romani-identiteetin ilmaisemiseen, vaikkakin humoristisemmalla tavalla ja ovat kevein tyyli käyttöalojen joukossa.

4.3 MILLAISIA YKSILÖMURTEITA VERKKOKESKUSTELUPALSTALLA ESIINTYY ROMANIEEN ETNOLEKTIN JA ROMANIKIELEN KÄYTÖSSÄ?

III *Keskustelijoiden yksilölliset erot suomenkielisen verkkokeskustelun romanikielisten sanojen käytössä (Puhe ja kieli 3/2019, s. 241–273).*

Tutkimuksessani on keskeistä se, mitä varieteetin vaihdolla tehdään vuorovaikutuksessa (vrt. Gumperz 2001, 218–223). Romanien keskustelussa romanikielisten elementtien käytöllä ja varieteetin valinnalla on selkeitä funktioita, joista osa liittyy romanikulttuuriin ja etniseen identiteettiin (Kovanen 2013a, b; Matras 2015). Verkkokeskustelussa on kirjoittajakohtaisia eroja siinä, käyttävätkö he koodinvaihtoa romanikielelle ainoastaan romanien vai myös muiden kanssa keskustellessaan. Monesti toisen kirjoittajan kielenkäyttöä moittivat kirjoittajat huomauttavat, että vanhemmat romanit saattavat lukea viestejä. Yksilömurteiden tutkimuksessa on kiintoisaa myös se, mitä sellaista vaihtelua, jolla ei ole erityistä tehtävää, esiintyy kirjoittajien välillä. Sekin antaa vastauksia romanien tämänhetkisen keskustelun kielen luonnehdintaan. Verkkokeskustelussa ei ole havaittavissa sukupuolten välistä eroa romanikielisten elementtien käytössä. Keskinäiseen vertailuun valittujen nimimerkkien joukossa eniten romanikielellä kirjoittavista toinen esittelee itsensä naiseksi ja toinen mieheksi. Viesteissä ja nimimerkeissä on muitakin viittauksia kirjoittajien sukupuoleen.

Vertaan romanikielen idiolektistymistä Ossi Kokon (2007) ja Kaarina Monosen (2013) tutkimaan inkerinsuomeen, jonka puhujat käyttävät

valtakieltä venäjää useimmissa asiointitilanteissa. Romaneilla on mahdollisuus asioida lähes kaikissa asioissaan vain suomen tai (joillakin alueilla) ruotsin kielellä. Kokko (2007) kuvaa inkerinsuomea pirstaleiseksi kielimuodoksi, jonka puhujakohtainen variaatio on erillisten muutosten aiheuttamaa, eikä sen syntymisessä ole havaittavissa merkittäviä yhteisiä kehityslinjoja. Romanikielisiä elementtejä sisältävän suomen aineistossani idiolektinen eriytyminen on huomattavasti lievempää. Se muodostuu harvoista eroista taivutuksen muodostamisessa, pienistä kirjoitusasun eroista ja suurimmalta osalta eroista romanikielisten elementtien käytön määrässä. Vertailussa (Salo 2019) kirjoittajilla, joilla on eniten romanikielistä sanastoa, on myös runsaimmin romanikielisiä taivutusmuotoja. Kuitenkin vain yhtä romanikielistä lausetta (*meki aahhaa kokares*, 'minäkin olen yksin') käyttävä nimimerkki muodostaa eheän ja tilanteeseen sopivan lauseen, joka ei ole aineistossa usein toistettu fraasi. Romanikielen käytön määrä johtuu paljolti siitä, mistä aiheista keskustelijat juttelevat.

4.4 ONKO TUTKIMANI VERKKOKESKUSTELUN KIELIMUOTO TAIVUTETTUA ROMANIKIELTÄ VAI PARAROMANIA?

I Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva kieliaines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa (Virittäjä 4/2017, s. 534–566).

Aineistoni matriisikielenä eli kehyskielenä on suomi. Jotkut keskusteluketjut ja viestit ovat kuitenkin kehyskieleltään romanikielisiä. Tämä seikka todistaa kieliopillisesti taivutetun romanikielen olevan yhä käytössä Suomen romaniyhteisössä. Olen rajannut tutkimukseni kehyskieleltään suomenkielisiin viesteihin tai viestiketjuihin ja niissä esiintyvään romanikieliseen ja romanikieleen pohjautuvaan ainekseen. Suomenkielisten viestien ja keskusteluketjujen romanikieliset elementit ovat lauseita, virkkeitä, koodinvaihdon osia, lyhyitä sanaketjuja, yksittäisiä sanoja, kieliopillisia rakenteita ja romanikieleen pohjautuvia suomenkielisiä sanoja, joista suurin osa on Suomessa leimallisesti vain romanien käyttämiä.

Pararomani on termi, jota käytetään lingvistiksessä kirjallisuudessa romanikielen elementtejä, lähinnä leksikkoa ja lyhyitä, kenties fossiloituneita lauseita sisältävistä kielistä (kts. esim. Matras 2010, Matras ym. 2007, Granqvist 2013a). Niiden ymmärtämiseksi on osattava romanikielistä sanastoa. Yleensä romanikielen kielioppi on korvautunut niissä suurimmaksi osaksi toisen kielen kieliopilla (Cortiade 1991, Granqvist 2013a, 164). Tällaisia kielimuotoja on tulkittu esimerkiksi romanikielen murteiksi, valtakielten varieteeteiksi, sekakieliksi tai kreoleiksi (romanikielen murre: Boretzky & Igla 1994; valtakielen varieteetti: Kenrick 1979; kreolit: Hancock 1970, 1976; sekakielet: Thomason & Kaufman 1988). Kuollut kieli on ollut aiemmin jonkin kansan puhuma jollakin alueella (Lindberg 1997, 11–12).

Myöhemmin tällainen kieli saattaa olla vielä jossakin käytössä, kuten latina oppineiden, katolisen kirkon ja koulukielenä (ibid.). Heprea on puhutuksi kieleksi elvytetty kieli. Termi kuollut kieli voi merkitä määritelmäni mukaan kieltä, jota 1) ei enää tunneta, 2) jota ei osata enää tulkita, koska sen ymmärtäjiä on niin vähän, tai 3) jota ei enää puhuta. Määritelmän 3 mukaisesti alueiden, joiden omaa romanikieltä ei enää käytetä, ja se on korvautunut pararomanilla, romanikieliä voi kutsua kuolleiksi kieliksi. Yleensä tuolloin alueella aiemmin puhuttua taivutettua romanikieltä olisi vaikeaa elvyttää käyttöön (vrt. Oksala, 1997, 134). Näille alueille siirtyneet toiset romaniryhmät saattavat puhua toisen taivutetun romanikielen murretta. Suomen taivutetun romanikielen käyttö on harvinaistunut, mutta ei kadonnut. Se on kuitenkin väistymässä pararomanin kaltaisen kielimuodon tieltä ja elää nykyään sellaisen rinnalla.

Romanien verkkokeskustelun kieli kokonaisuutena ei vastaa pararomanin määrittelyä. Tälle on kaksi perustelua, sen kielioppi ja leksikko:

- 1) *Kielioppi*: Pararomani on määriteltävissä välimuodoksi kieliopillisesti taivutetun romanikielen ja jonkin toisen kielen, jossa voi esiintyä romanikieleen pohjautuvia satunnaisia ilmaisuja, välillä (Matras ym. 2006). Pararomanista romanikielen kielioppi on kadonnut, joskin se saattaa sisältää jonkin verran fossilisoituneita romanikielen kieliopillisia muotoja. Se noudattaa pääasiassa toisen kielen kieliopillista rakennetta. Aineistossani romanit käyttävät romanikielen kielioppia noudattavia lauseita, virkkeitä ja kokonaisia viestejä.
- 2) *Leksikon käyttö*: Pararomaneissa romanikielistä leksikkoa on tyypillisesti jäänyt käyttöön sen tarpeellisuuden vuoksi romaniyhteisön sisäisessä viestinnässä. Puhujat ovat muutoin omaksuneet jonkin muun kielen sanaston. Näin romanikielinen sanasto on pararomaneissa vakiintunut, eikä siihen tule myöhempää lisäystä (esim. Matras ym. 2006). Aineistoni verkkokeskustelussa romanikielen sanastoa muokataan innovatiivisesti uusin johdoksia ja lisäyksiä. Produktiivisten johdostyyppien määrä on pararomaneissa tyypillisesti suppeampi kuin taivutetuissa romanikielen murteissa (Granqvist, suullinen tiedonanto 18.5.2020). Romanikielten, myös Suomen romanikielen käyttötarpeisiin kehitetään jatkuvasti myös uudissanastoa. Sitä on jonkin verran käytössä aineistossani. Vaikka romanikielisten elementtien käytöllä on verkkokeskustelussa myös salakielifunktio, kuten useissa pararomaneissa, niitä käytetään vaihtelevammin eri tilanteissa.

5 YHTEENVETO

Tutkimustulokseni vahvistavat 2000–2010-lukujen tutkimuksen päätelmiä siitä, että romanikielen käyttö on säilynyt Suomessa (ks. esim. Hedman 2017, passim; Kenttäkeruu vuosilta 2013–14). Hedman nimeää säilymisen syiksi romanikielen käyttökelpoisuuden tietyissä tilanteissa ja sen erityisfunktiot. Näitä ovat nuoremman romanisukupolven neuvominen ja ohjaaminen muun muassa opetettaessa näille kaupankäyntiä, muu romanien välinen keskustelu ja käyttö salakielenä (joka liittyy edellisiin). Harvemmat romanit kertovat puhuvansa elämilleenkin romanikieltä. (Hedman 2017, 37–43.) Käsittelen myös artikkeleissani (Salo 2016, 2017, 2019) funktioita, joiden vuoksi romanikieltä pidetään yllä.

Suomalaisessa romanien puheen tutkimuksessa tutkimusaineiston ovat muodostaneet tilanteet, joissa kaikki keskusteluun tai haastatteluun osallistuvat ovat romaneja, usein myös keskustelun tallentaja. Näitä aineistoja ovat keskustelunauhoitukset ja kysymyslomakkeet, joiden perusteella tutkijat ovat tehneet päätelmänsä. Aineistojen keruun aikana ja vielä nykyäänkin monet romaneista tahtovat käyttää romanikieltä vain toisten romanien kanssa keskustellessaan. Verkkokeskusteluaineisto on spontaania keskustelua, jonka alkuperäisenä tarkoituksena ei ole ollut romanikielen käyttö tallentamista tai tutkimista varten. Kirjoittajat ovat myös tietoisia siitä, että kuka tahansa voi lukea avoimen palstan verkkokeskustelua. Verkkokeskustelussa käytetään romanien suomen kielen etnolektia, johon voi sisältyä romanikielisiä elementtejä. Siinä käytetään myös koodinvaihtoa taivutetulle romanikielelle ja pääosin romanikielellä kirjoitettuja viestejä. Koodinvaihdossa avainsanan jälkeen keskustelua voidaan jatkaa romaniksi tai palata suomeen. Yli kahden sanan romanikielisten jaksojen käyttö kertoo aineistossani aina siitä, että viesti on tarkoitettu toisille romaneille. Romanikielen lomassa on useimmiten suomen kielen elementtejä. Myös romaninkielinen kahden sanan toivotus on romaneille suunnattu osuus viestissä. Yksittäisen romanikieleen perustuvan sanan käyttö muulle kuin romanille kirjoitetussa viestissä on harvinaista.

Ainakin osaa romanikielisestä sanastosta ymmärretään romanien parissa yhä laajasti. Toisaalta romanikielisen leksikon runsas käyttö rajoittuu verkkokeskustelussa suppeaan lekseemimäärään. Sekä tutkimuskirjallisuus (Hedman 2004, 2009, 2017; Kovanen 2013a, b) että vuosina 2013–2014 suoritettu kenttäkeruu³⁰ eri puolilta Suomea osoittaa, että suppeahko osa sanastosta on laajalti tunnettua. Keruu osoitti, millaista sanastoa ja millaisia taivutusmuotoja romanit hallitsevat laajasti ja mitä keskimäärin suppeasti. Kenttäkeruu antoi samantapaisia tuloksia romanikielen käytöstä kuin tutkimukseni verkkokeskustelusta. Joitakin eroja kuitenkin on, esimerkiksi

³⁰ Kenttäkeruu liittyi tutkimusprojektiin Suomen romanikieli ja muut Itämeren alueen romanikielen murteet (2012–2017), johon tämä tutkimukseni kuuluu myös osana.

romanikielisten numeraalien käyttö on verkkokeskustelussa vähäisempää kuin kenttäkeruun vastaajilla.

Romanikielen käyttö yhdistyy usein kulttuurisiin tekijöihin ja ryhmäidentiteettiin. Kielille ja varieteeteille on romanien keskustelussa määritellyt paikkansa, tehtävänsä ja tilanteensa (vrt. Creese & Blackledge 2010; García & Li Wei 2014). Koodinvaihtoa romanikielelle käytetään lähinnä määrättyihin keskustelutilanteisiin rajattuna kielenä. Osa romanien viesteissään käyttämästä vaihtelusta on tulkittavissa parhaiten romanikulttuuria tunteville. Olen verrannut aineistoni keskustelijoiden kielellisten keinojen käyttöä muista lähteistä hankkimaani tietoon Suomen romanikulttuurista (esim. Viljanen-Saira 1979; Viljanen 2013; Granqvist & Viljanen 2002). Verkkokeskustelussa esiintyy huomautuksia siitä, että lukijoina on tai saattaa olla myös vanhoja romaneja. Tämä on valtaväestön kulttuuriin verrattuna Suomen romanikulttuurissa siinä määrin merkittävä ja kielenkäyttöön vaikuttava seikka, että se aiheuttaa eroa romanien väliseen ja muiden ryhmien diskurssiin (esim. Viljanen-Saira 1979, Viljanen 2013).

Viisi pääasiallista romanikielisten elementtien käyttötehtävää vastaavat aiemman tutkimuksen havainnot Suomen romanien puheesta (vrt. Kopsa-Schön 1996; Granqvist & Viljanen 2002; Hedman 2004, 2009, 2017; Granqvist 2009, 2013; Kovanen 2013a, b). Aineistoni keskustelijat käyttävät merkityksellisesti kielen eri varieteetteja. Yhteiset motiivit romanikielisten elementtien käytölle näyttäisivät olevan oman romaniuden ilmaiseminen ja viestien suuntaaminen toisille romaneille.

- 1) Etnisen identiteetin ilmaisu on useimmin esiintyvä syy romanikielisten elementtien käytölle keskustelussa.

Romanien etnolektin käyttö ja romanikielen käyttö ovat yhä enimmäkseen vain romanien hallitsemia keskustelukeinoja. Romani-identiteetin ilmaisu näitä kielimuotoja käyttämällä on puhutussakin keskustelussa yleistä. Sillä lujitetaan ja ilmaistaan ryhmään kuulumista. Verkossa viestien kirjoittajaa ei voi nähdä tai kuulla äänestä, joten romanius on ilmaistava kielellisten keinojen avulla. Romanikielestä keskusteleminen on eräs tilanteista, jossa jotkut kirjoittajista vaihtavat koodia romanikielelle. Identiteetin esiintuomisen runsaus ja voimakkuus kertoo mielestäni positiivisesta asenteesta romanikieleen. Romanit ovat verkkokeskustelussa voittopuolisesti ylpeitä identiteetistään. Romanikielen taidon todistaminen kohottaa keskustelijan statusta toisten silmissä. Aineistossa käytetäänkin melko usein koodinvaihtoa tässä funktiossa. Useimmiten romanikielen lomassa on suomen kielen elementtejä.

Status liittyy siihen, kuinka paljon painoarvoa keskustelijalla on etenkin romanien asioihin liittyvissä keskustelunaiheissa. Kuvaava esimerkki riitelytilanteesta verkossa on esimerkki (8), jossa tulee esiin 1) toisen keskustelijan tapa turvautua romanikielellä kirjoittamiseen osoittaakseen painoarvoaan ja jossa 2) viitataan toisen keskustelijan romanikielen taidon

puutteellisuuteen sekä 3) kerrotaan oma näkemys romaniudesta (*kaaloudesta*). Aineistossani riitatilanteet syntyvät melko tyypillisesti erilaisista kunnolliseen romaniuteen liittyvistä mielipiteistä. Romaniutta määritellään keskustelupalstalla romanikulttuurin käsitysten ja niiden noudattamisen perusteella sekä verenperinnön perusteella (vrt. J. Grönfors 2014, 248). Kielenkäyttö ja sanojen asettaminen ovat tärkeitä tekijöitä Suomen romanikulttuurissa, ja ne viestittävät asioita lukijoille. Romanien keskustelua oikeasta romaniudesta voi verrata esimerkiksi kristittyjen keskusteluketjuihin, joissa määritellään oikeanlaista kristillisyyttä, vaikka osin eriävin näkemyksin³¹.

(8) *Aina ku et pysty oikeen mitään muuta vastaamaan niin otat kaal-**een** kielen (puutteellisenkin) aseeks ja annat tulla täyeltä romani-GEN laialta. ... Tämäkään ei edusta sivistynyttä käytöstä mitä sulle tässä vastaan mutta sanon sen kuitenkin sydämestäni koska ethän sä taitamaton **mentos** hypi ihan miten sä haluat... ... ilman että lapsi tarvi ketään mielistellä tai tinkiä kaaloude-sta-a.*
romanius-ELA-possessiivisuffiksi

2) Romanikielisiä elementtejä esiintyy salakielikäytössä verkkokeskustelussa, vaikka melko vähän.

Hedmanin (2004, 2009, 2017) tutkimukset osoittavat, että salakielifunktio on yhä useissa tilanteissa esiintyvä syy romanikielisten elementtien käytölle puheessa. Myös kuulohavainnoissani romanien keskusteluista romanikielellä ilmaistiin avainsanat, joita muiden kuin romanien ei tahdottu ymmärtävän (Keskustelut Helsingissä bussissa vuonna 2009 ja raitiovaunussa 2012).

3–4) Suomen romanien puhtaus- ja häveliäisyysääntöjen vuoksi verkkokeskustelussa käytetään koodinvaihtoa samalla tavoin kuin puhutussakin keskustelussa.

Suomen romanikulttuurin puhtaus- ja häveliäisyysäännöt limittyvät toisiinsa. Vertailulähteinä käyttämäni Granqvist ja Viljanen (2002) ja Kovanen (2010, 2013a, b) ovat havainneet, että koodinvaihto tapahtuu joko yksittäisen tai useamman avainsanan kohdalla tai puheenaiheen ajaksi, kuten verkkokeskustelussakin. Kovanen tutkimukset käsittelevät koodinvaihtoa

³¹ Tällaista keskustelua uskonnollisista näkemyksistä on runsaasti myös romanien keskustelupalstalla. Silloin kirjoitetaan yleensä suomeksi. Aihepiiristä löytyy kuitenkin romanikielen mukaan taivutettu romanikielen sana suomenkielisessä lauseessa.

suomeen romanikielisessä keskustelussa. Siinä koodinvaihto tapahtuu samojen aiheiden kohdassa kuin vaihdettaessa koodia suomesta romaniin. Nämä aiheet ovat Suomen romanien puhtaus- tai häveliäisyysääntöjen vuoksi mainitsematta jätettäviä sanoja tai puheenaiheita. Baymin (1995) tutkimissa verkkokeskusteluissa käytetään myös lieventäviä keinoja (mitigation), kuten hymiöitä, silloin kun esitetään ryhmäyhteisön kannalta jotakin välttävää. Aineistoni romanikeskustelijat käyttävät enimmäkseen perinteisiä romaniyhteisön puheessaankin käyttämiä keinoja, koodinvaihtoa ja kielenvaihtoa. Tämä on todennäköisesti yhteisöön kuulumista ilmaiseva valinta.

5) Kielelliset leikit ovat lukumäärältään vähäinen romanikielen käyttöala verkossa. Niitä esiintyy kuitenkin.

Kielellisillä leikeillä esimerkiksi osoitetaan vitsaillen oman romanikielen taidon paremmuutta toiseen keskustelijaan verrattuna. Eräs kirjoittaja osoittaa omaa romanikielen taitoaan leikittelemällä romanikieleen pohjautuvalla sanalla, jota toinen kirjoittaja ei ymmärrä.

(9)

– *mitä tarkoittaa **hoha**-nnu – olisko se sit 'tajunnu'. en oikee enää
valehdella-2.PTCP
muista, mut 'huomannu' tai jotain sinne päin.*

– *hehehehe susta pitäis tulla mustalaiskielen opettaja, vai et oikee
muista, et varmastikaa oo ikinä ees tieny että mitä tarkottaa toi oli
liian hyvä aattelin jos et **hoha**-nnu
valehdella-2.PTCP
mun äskellistä viestiä niin kirjotan varmuurenuoks taas, nauraaaaa.*

Sanojen käytön vertailu aineiston sisällä tuo esiin erilaisia ja yksilöllisiä syitä romanikielisten elementtien käytölle. Tietyt sanat, etenkin *kaalo* 'romani', ovat niin vakiintunutta sanastoa useamman nimimerkin suomen kielessä, että niitä käytetään myös valtaväestön kanssa keskusteltaessa. Jotkut vertailun kirjoittajista ovat tarkkoja siinä, että käyttävät muille kuin romaneille suunnatuissa viesteissä aina valtaväestönkin käyttämiä sanoja. Harvinaisessa aineiston tapauksessa kirjoittaja huomioi romanien häveliäisyysäännöt ja käyttää sen vuoksi vältettävän ilmaisun kohdalla sanan mittaista koodinvaihtoa myös vastatessaan kirjoittajalle, joka vaikuttaa valtaväestön edustajalta.

6 PÄÄTELMIÄ JA JATKOTUTKIMUKSEN AIHEITA

Romanien verkkokeskusteluissa suomi on määrällisesti, leksikon ja kieliopin osalta keskustelijoiden ykköskieli. Romanit kirjoittavat suomen yleiskieltä, murteellista suomea ja romanien omaa suomen kielen varieteettia, etnolektia. Romanien etnolekti sisältää usein, vaikka ei välttämättä, romanikielen elementtejä tai romanikieleen pohjautuvia sanoja, joita pääsääntöisesti vain romanit itse käyttävät. Myös Suomen romanikieli on verkkokeskustelussa yhä elävä käyttökieli. Romanikielen ja romanikielisten elementtien käyttö on romanisuuden ilmaisemisen ja romanien ryhmänsisäisten keskustelujen väline.

Verkkokeskustelussa ryhmäerot jakautuvat jyrkän etnisesti – romanit ja muut kuin romanit/Suomen valtaväestö.³² Tämä jako tuodaan esiin esimerkiksi päättelemällä toisen kirjoittajan suomenkielisestä kirjoituksesta, ennen kaikkea sanastosta, tunteeiko tämä romanien kulttuurisia arvoja. Kirjoittajat identifioituvat romaneiksi muun muassa romanikielisten elementtien käytöllä. Romanien verkkokeskustelussa kielen varieteetti valitaan sillä perusteella, mille yleisölle viesti tai osa siitä suunnataan (romanit vs. muut – yleensä muut suomalaiset). Romanikielisellä toivotuksella tai romanikieleen pohjautuvalla sanalla toivotuksessa rajataan vastaanottajat toisiin romaneihin. Joissakin viesteissä huomautetaan, ettei toinen kirjoittaja osaa romanikieltä hyvin. Tällöin usein käytetään toisesta kirjoittajasta romanikielistä sanaa, joka merkitsee valkolaista. Arviota toisen kirjoittajan romanikielen virheellisyydestä ei aina ryhdytä erittelemään. Kielitaidon kritikoinnissa huomiota kiinnitetään eniten siihen, jos joku ei tiedä romanikielisen sanan oikeaa merkitystä, vaikka käyttää sanaa. Toisen keskustelijan romanikielen taidon kritikointi liittyy useasti keskustelun riitatilanteisiin.

Suomen tai romanikielen sisäisiä murre-eroja ei koeta ryhmiä jakaviksi. Suomen paikallismurteiden käytöstä ei aineistossani huomautella eikä kirjoittajia ryhmitellä sen perusteella³³. Romanikielen murre-erojen esiintyminen on aineistossa vähäistä. Kieliopillista variaatiota, jota esiintyy esimerkiksi verbien persoonataivutuksessa ja nominien taivutuksessa (kuten yksikön nominatiivin sijasta monikon nominatiivin tai obliikvin käyttö) ei kritikoida. Tästä päätellen sanaston tuntemus on romanikeskustelijoille tärkeämpi seikka kuin sanojen taivutus tai kirjoitusasu. Matrasin (2015) tutkimuskohteena olevassa kansainvälisemmässä romanien

³² Suhtautuminen muiden vähemmistöjen keskusteluun osallistumiseen on myönteistä, esimerkiksi venäläisiin, suomeksi kirjoitaviin keskustelijoihin.

³³ Havainnot ovat siitä osasta aineistoa, jonka olen lukenut. Aineiston valtavan koon vuoksi en ole lukenut sen kaikkia viestejä vaan keskittynyt niihin, joista olen löytänyt romanikielisiä elementtejä, ja niitä ympäröivään keskusteluun.

verkkokeskustelussa kirjoittajat suhtautuvat myös hyväksyvästi rakenteelliseen ja kirjoitusasun vaihteluun (mts. 312). Aineistossani moitteita kohdistetaan sen sijaan Caps Lockin eli isojen kirjainten käyttöön, rumaan kielenkäyttöön ja linkittämistaidon puutteeseen, joita moititaan monessa muussakin verkkokeskusteluryhmässä. Pirttisaari (2002) ja Granqvist (2013a) ovat tehneet romanien puhutusta keskustelusta havainnon, että myös siinä puhujat sallivat toisiltaan suurta idiolektista vaihtelua. Erojen suvaitseminen aineistossa saattaa lisäksi liittyä romanikielen kirjoittamisessa esiintyvän vaihtelun yleisyyteen sekä epävarmuuteen kielen kirjallisessa käytössä.

Sanojen käyttötilanteet ja romanikulttuuriin liittyvät käytösnormit ovat romanien verkkokeskustelussa tärkeitä. Yleensäkin romanien kanssakäymisessä kulttuurisidonnaiset käytösnormit ovat tärkeitä esimerkiksi nuorempien ja vanhempien ikäluokkien ja eri sukupuolten välillä (Viljanen-Saira 1979, Viljanen 2013, Romanitar 2010). Romanikulttuurin normit määrittelevät myös puheenaiheiden ja sanojen käyttöä (esim. Kovanen 2010, 2013a, b). Tutkimuksestani tulee esiin, että näitä puheenaiheiden ja sanojen käyttöä koskevia tapoja noudatetaan varsin uskollisesti myös verkkokeskustelussa.

Romanikielisiä ilmaisuja käytetään myös kiertoilmaisuuina. Koodinvaihdolla esimerkiksi häveliäisyyttä loukkaavan sanan tai puheenaiheen kohdalla huomioidaan hyvät käytöstavat ja noudatetaan kulttuurisia häveliäisyysnormeja. Avoimella keskustelupalstalla, kuten Suomi.24-foorumilla, viestit ovat kaikkien luettavissa. Aineistossa keskustelijat muistuttavat usein siitä, että viestejä saattavat lukea myös vanhat romanit. Siksi olisi käytettävä säädyllystä kieltä ja oltava keskustelunaiheiden kohdalla tarkka siitä, mitä kirjoittaa. Kirjoittajat kommentoivat sitä, mitä vanhemmat romanit mahtavat ajatella viestistä, onko viesti yleisesti asiaton ja pitäisikö sitä siistiä tai edustaako joku kirjoittaja viestiensä sanastolla tai sisällön puolesta hyvin tai huonosti romaniutta. Tällaisissa keskustelutilanteissa käytetään metakielisiä ilmaisuja eli kommentoidaan yhteisesti keskustelun kielenkäyttöä. Onkin havaittavissa, että verkkokeskustelu ei ole romanien keskustelupalstan kirjoittajille arvojen rikkomisen paikka, vaikka siinä voi esiintyä anonyymisti.

Romanien keskustelu on kiitollinen tutkimusaihe tarkasteltaessa yksilön identiteetin ja ryhmäidentiteetin muodostamista ja ylläpitoa kielellisten keinojen avulla (vrt. Drummond & Schlee 2016, 52–53). Verkkokeskustelussa keskustelijat käyttävät useita eri keinoja oman ja ryhmäidentiteetin ilmaisemiseen. Koodinvaihto romanikielelle on näistä keinoista erottuvin.

Siitä huolimatta, että romanikielisten elementtien osuus on keskustelussa kokonaisuutena vähäistä ja useilla kirjoittajilla vain yhteen lekseemiin rajoittuvaa, tutkimusaineisto osoittaa, että romanikielillä sanoilla on merkittävä tehtävä romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa. Niiden käyttö on vahvasti funktionaalista ja viestinnällisesti merkittävää, ne ovat vaikeasti minkään muun kielen elementeillä korvattava ilmaisukeino.

Kirjoittajien käyttämä romanikielen määrä vaihtelee melko paljon – hyvin harva kirjoittaa ensisijaisesti romanikielellä. Käyttö vaihtelee vakiintuneista toivotuksista ja pelkästään yhden romanikielisen sanan (usein substantiivi) käytöstä laajempaan, kieliopillisesti taivutetun romanikielen käyttöön. Tutkimusaineistosta on havaittavissa, että romanikielen morfosyntaksin tuntemus ei ole hävinnyt. Pelkkä romanikielen mukaan taivutettu sana³⁴ tai useilla keskustelijoilla esiintyvä toivotus muutoin suomenkielisessä lauseessa eivät välttämättä kerro yksittäisen kirjoittajan osaavan laajemmin taivutettua romanikieltä.³⁵ Romanikielen käytön vähäisyyteen viittaavat romanikielen määrällinen ero suomeen ja romanikielisten keskustelunaiheiden pysyminen harvoissa aihepiireissä. Romanikielinen sanavarasto on kokonaisuudessaan aineistossa huomattavasti niukempi kuin suomen.

Romanikielen elementeistä on muodostunut tärkeä väline sensitiivisistä ja kulttuurisidonnaisista aiheista keskustelemiseen verkkokeskustelussa. Verkkokeskustelijoiden kielessä nimenomaan erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset arvotekijät vaikuttavat koodinvaihdon käyttöön (esim. häveliäisyyteen liittyvät aiheet ja sanasto), samoin romanien yksilö- ja yhteisöhistorialliset kokemukset, kuten seuraavissa esimerkeissä, jotka käsittelevät vankilakokemuksia.

(10) Salo 2017, s. 257

*Juu huomenna sitten käyn ostamassa ne renkaat ja ensviikolla menen itse **fallo** ('kiinni', tässä 'vankilaan'), mitä minä tyhjässä talossa teen ...*

(11) Salo 2019, s. 552

*siinä on oikee tekstiviestivankilaa akoille, **kenen jeenot mostipa te jaha fannipa** (fannipa 'vankila'; 'joiden miesten on mentävä vankilaan')*

Romanikielen käyttö aineistossani esiintyy paljolti samanlaisissa tilanteissa kuin englannin käyttö suomenkielisissä keskusteluissa, kuten toivotuksissa, yksittäisinä sanoina ja myös jonkin verran kielellisessä leikittelyssä (Salo 2016, 256, vrt. Kotilainen 2008, 130, 136). Tutkimuksessani (2016) osoitan,

³⁴ Vrt. Kovács (2009, 33–36) antaa esimerkkejä toisen kielen taivutusmuodoista koodinvaihdossa suomen ja englannin välillä.

³⁵ Suomen romaneista (9 200 henkeä vuonna 2015) noin 30–40 prosenttia katsoi vuonna 2017 osaavansa romanikieltä (Ulkoasiainministeriö 2017, 12). Romanikielen taidon prosentuaalisesta osuudesta Suomen romanien parissa heidän oman arvionsa mukaan katso esim. Granqvist (2013b, 182–184).

että romanikielisten elementtien käyttö myös eroaa englannin käytöstä verkkokeskustelussa. Romanikielellä on verkkokeskustelussa eri käyttötavat kuin suomen kielellä, kun taas englannin käyttö ei sisällä samanlaisia erityismerkityksiä (vrt. Kotilainen 2008, 139). Vaikka romaneja ja viime vuosikymmeninä maahan muuttaneita etnisiä ryhmiä asuu havaintojeni mukaan monin paikoin samoilla asuinalueilla, aineistossani ei esiinny uusien maahanmuuttajakielten sanastollisia vaikutuksia romanikieleen tai romanien suomeen.

Toisen maailmansodan jälkeinen Karjalan väestön siirtyminen uuden rajan Suomen puolelle koski myös suurta osaa romaniväestöstä. Romaniväestön tiivis keskinäinen yhteydenpito saattoi vähentyä heidän hajaantuessaan perhekunnittain eri puolille Suomea. Maatalouden koneellistuminen ja urbanisaatio vaikuttivat romanikielen käyttöön, sillä romanikielen perinteiselle sanastolle ei ollut entisenlaista käyttötarvetta (Granqvist 2012b). Samaan aikaan Suomen romanipolitiikkaa leimasi romanien assimilointi enemmistökulttuuriin (Granqvist 2006, 2012b, Pulma 2006, 172–179). Verkkokeskustelusta ei kuitenkaan ilmene romanikielen tai romanikieltä sisältävän suomen aliarvostusta. Aineistoni viestien sisältö antaa pikemminkin vaikutelman siitä, että romanit pitävät sekä romanikieltä että omaa suomen etnolektiään laajasti yhteisenä ja myönteisenä asiana. Romanikielen taidolla osoitetaan oikeutta kutsua itseään romaniksi, *kaaloksi* tai mustalaiseksi (nimitys, jota osa romaneista käyttää). Romanien kulttuuristen tapojen tuntemusta osoitetaan koodinvaihdolla romanikielelle kielenkäyttöä koskevien puhtaus- ja häveliäisyysääntöjen mukaisesti. Romanikielen käytöllä ilmaistaan identiteettiä ja pyritään antamaan painoarvoa romanien asioita koskeville mielipiteille. Kirjoittajan romanikulttuurin tuntemus ja sen ilmentämä aito romanisuus voivat paljastua myös muunlaisesta sanojen valinnasta kuin romanikielisten elementtien käytöstä, esimerkiksi naisen kirjoittaessa, että kaikesta ei pidä puhua muille (naisten ongelmista aviomiehelle).

Lopuksi otan kantaa verkkokeskusteluissa ylläpidettyyn identiteetin ja toiseuden rakentamiseen. Identiteetin rakentaminen voi tapahtua erottautumalla toisesta tai toisista ihmisryhmistä. Tällaisia tilanteita käsitellään aikamme tutkimuksessa ja muissa kirjoituksissa muun muassa epäsymmetrisyytenä, vastakkainasetteluna ja pysähtyneisyytenä ja se yhdistetään eriarvoistamiseen (ks. esim. Pickering 2001, vrt. Suominen, Saarikoski & Vaahensalo 2019; vrt. myös Hewstone 1994). Omaan ja muiden ryhmään jakamisen, jota kutsutaan myös toiseuttamiseksi (Pickering 2001, 72–73), katsotaan lähtevän yleensä etuoikeutetusta asemasta (ks. *ibid.*). Myös romanien verkkokeskustelussa – varsinkin tutkimissani lauseissa, joissa käytetään romanikielisiä elementtejä – esiintyy tällaista jaottelua omaan ryhmään ja toisiin ryhmiin (*kaaleet* ja *kaajeet*, 'romanit ja muut'). Mielestäni tämän voi nähdä yleisinhimillisenä tarpeena keskustella oman ryhmän erityisistä kokemuksista, arvoista ja aiheista.

Tulevien tutkimusteni aiheita aineistoani ja muuta romanien verkkokeskustelua käyttäen ovat Suomessa ja Ruotsissa asuvien suomalaissyntyisten *kaalo*-romanien romanikielen yhtäläisyydet ja erot, erilaisilla suomen murteilla ja yleiskielellä kirjoittavien romanien romanikielen vertailu, metakieli eli kielestä puhuminen romanien verkkokeskustelussa sekä kohteliaisuus verkkokeskustelussa verrattuna puhuttuun kieleen (esimerkiksi nimen, teitittelyn ja sinuttelun käyttö ja huomaavaisuus).

LÄHTEET

- Adamou, Evangelia – Granqvist, Kimmo 2015: Unevenly mixed Romani languages. – *International Journal of Bilingualism* 19 (5), s. 525–547.
- Androutsopoulos, Jannis 2011: From variation to heteroglossia in the study of computer-mediated discourse. – Crispin Thurlow & Kristine Mroczek (toim.), *Digital discourse, in the new media*, s. 277–298 Oxford: Oxford University Press.
- Androutsopoulos, Jannis 2013: Code-switching in computer-mediated communication. – Susan Herring, Dietrich Stein & Tuija Virtanen (toim.), *Pragmatics of computer-mediated communication*, s. 667–694. Berlin/Boston: De Gruyter mouton.
- Androutsopoulos, Jannis 2015: Networked multilingualism: Some language practices on Facebook and their implications. – *International Journal of Bilingualism* 19 (2), s. 185–205.
- Androutsopoulos, Jannis 2020: Ethnolect im discours: Geschichte und Verfahren der Registrierung ethnisch geprägter Sprechweisen in Deutschland. – Gerd Antos, Thomas Niehr & Jürgen Spitzmüller (toim.), *Sprache im Urteil der Öffentlichkeit*, s. 353–382. Berlin/Boston: de Gruyter (HSW 11).
- Arminen, Ilkka 2016: Teknologiset ympäristöt. – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.), *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, s. 178–199. Tampere: Vastapaino.
- Arpo, Robert 2005: *Internetin keskustelukulttuurit. Tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnosta ja tulkinnan kehyyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja. University of Joensuu. Publications in the humanities 39.
- Auer, Peter 1995: The pragmatics of code-switching: a sequential approach. – Lesley Milroy & Peter Muysken (toim.), *One speaker, two languages. Cross-disciplinary perspectives on code-switching*, s. 115–135. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auer, Peter 1998: *Code-switching in conversation: Language, interaction and identity*. London/New York: Routledge.
- Bakker, Peter 1995: Genesis of Caló and other Iberian Para-Romani varieties. – Yaron Matras (toim.), *Romani in contact*, s. 125–150. Amsterdam: John Benjamins.
- Bakker, Peter 1999: The Northern branch of Romani: mixed and non-mixed varieties. – Dieter W. Halwachs & Florian Menz (toim.), *Die Sprache der Roma: Perspektiven der Romsprache in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*, s. 172–209. Klagenfurt: Drava.
- Bakker, Peter 2020: Para-Romani varieties. – Yaron Matras & Anton Tenser (toim.), *The Palgrave handbook of Romani language and linguistics*, s. 353–386. London: Palgrave Macmillan.
- Bakker, Peter – Kyuchukov, Hristo (toim.) 2000: *What is the Romani language?* Centre de recherches tsiganes. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

- Baym, Nancy 1995: The emergence of on-line community. – Steve Jones (toim.), *Cybersociety: communication and community*, s. 35–68. Sage. Newbury Park.
- Blomster, Risto 2014: Adam Lindh – vankilakoulun opettaja ja romanikielisen aapisen tekijä. – Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*, s. 288–289. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372/Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Boretzky, Norbert – Iglá, Birgit 1994: Romani mixed dialects. – Peter Bakker & Maarten Mous (toim.), *Mixed languages. 15 case studies in language intertwining*, s. 36–68. Amsterdam: Instituut voor de Functionale Onderzoek van Taal en Taalgebruik.
- Boretzky, Norbert – Iglá, Birgit 2004: *Komentierter Dialektatlas des Romani*. Teil 1: Vergleich der Dialekte. Teil 2: Dialektkarten mit einer CD-Rom. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Brandt–Taskinen, Pia 2001: *Suomen romanikielen verbikomplementit*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Yleisen kielitieteen laitos.
- Bucholtz, Mary 2010: *White kids: Language, race and styles of youth identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira 2005: Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. – *Discourse Studies* 7, s. 585–614.
- Carling, Gerd 2005: *Romani i svenskan: storstadsslang och standardspråk*. Stockholm: Carlsson.
- Carling, Gerd – Lindell, Lenny – Ambrazaitis, Gilbert 2014: *Scandoromani: Remnants of a Mixed Language*. Leiden: Brill.
- Clyne, Michael 2000. Lingua franca and ethnolects in Europe and beyond. – *Sociolinguistica* 14, s. 83–89.
- Clyne, Michael – Eisikovits, Edina – Tollfree, Laura 2002: Ethnolects as in-group varieties – Anna Duszak (toim.), *Us and others. Social identities across languages, discourses and cultures*, s. 133–157. Amsterdam: John Benjamins.
- Cortiade, Marcel 1991: Romani versus Para-Romani. – Peter Bakker & Marcel Cortiade (toim.), *In the margin of Romani. Gypsy languages in contact*, s. 1–15. Instituut voor Algemene Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam.
- Creese, Angela – Blackledge, Adrian 2010: Translanguaging in the bilingual classroom: A pedagogy for learning and teaching. – Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi Hamilton (toim.), *The handbook of discourse analysis*, s. 215–228. Blackwell, Oxford.
- Crystal, David 2001: *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drummond, Rob – Schlee, Erik 2016: Identity in variationist sociolinguistic. – *The Routledge handbook of language and identity*, s. 52–53. London and New York: Routledge.
- Eckert, Penelope 1989: *Jocks and burnouts: social categories and identity in the high school*. New York: Teachers' College Press.
- Eckert, Penelope 2000: *Linguistic variation as social practice. Linguistic construction of identity in Belten High*. Oxford: Blackwell.
- Eckert, Penelope 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. – *Annual Review of Anthropology*, s. 41, 87–100.
- Elšík, Viktor 2006: Review of Boretzky and Iglá's *Komentierter Dialektatlas des Romani*. – *Romani Studies Series* 5, 16, s. 95–100.

- Ferrara, Kathleen – Brunner, Hans – Whittemore, Greg 1991: Interactive written discourse as an emergent register. *Written communication* 8(1), s. 8–34.
- Ganander, Chirstifried 1780: *Undersökning om De så kallade TATTARE eller Zigeuner, Cingari, Bohemiens, Deras härkomst, Lefnadssätt, språk m.m. Samt om, när och hwarest några satt sig ner i Sverige?* Käsikirjoitus.
- García, Ofelia – Li Wei 2014: *Translanguaging: language, bilingualism and education*. New York: Palgrave MacMillan.
- Granqvist, Kimmo 2000: Intersentential codeswitching in the speech of Finnish Roma. A case study. Esitelmä kongressissa 5th international conference on Romani linguistics. Sofia, 14–17 September.
- Granqvist, Kimmo 2006: (Un)wanted institutionalization: The case of Finnish Romani. – *Romani Studies* 16, s. 43–62.
- Granqvist, Kimmo 2007: *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne*. Suomen Itämaisen seuran suomenkielisiä julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 145. Helsinki: Yliopistopaino.
- Granqvist, Kimmo 2009: Mikä on erilaista romanien diskurssissa? – Anna Idström & Sachiko Sosa (toim.), *Kielissä kulttuurien ääni*, s. 206–222. Tietoliipas 228. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo 2010: Two hundred years of Romani Linguistics. – Klaus Karttunen (toim.), *Anantam śāstram: Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tikkanen*, s. 245–265. *Studia Orientalia* 108. Suomen Itämainen Seura.
- Granqvist Kimmo 2012a: Metaphors of the Finnish Roma in Finnish and Romani. – Anna Idström & Elisabeth Piirainen & Kendra Wilson (toim.), *Endangered metaphors*, s. 293–314. *Cognitive Linguistic Studies in Cultural Contexts*, Volume 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Granqvist Kimmo 2012b: Romanikielen historiaa Suomessa. – Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*, s. 272–287. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372/Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo 2013a: Attritio ja itsearviointi: morfosyntaktinen attritio suomen romanikielessä. – Kimmo Granqvist & Päivi Rainö (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*, s. 130–148. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo 2013b: Romanikielen taidon heikkeneminen ja pararomani. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 164–194. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo 2013c: Romanikielen vaiheita Suomessa. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 134–163. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1268. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo 2013d: Varhaisromanista romanikielen nykyisiin murteisiin. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 77–133. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1268. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granqvist, Kimmo – Laitinen, Saarni tulossa: *Descriptive grammar of Finnish Romani*. München: Lincom Europa.
- Granqvist, Kimmo – Viljanen, Anna Maria 2002: Kielelliset tabut romanien puheessa. – Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva

- (toim.), *Moniääninen Suomi*, s. 109–112. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielen tutkimuksen laitos.
- Gresham, David – Morar, Bharti – Underhill, Peter – Passarino, Giuseppe – Lin, Alice – Wise, Cheryl – Angelicheva, Dora – Calafell, Francesc – Oefner, Peter – Shen, Peidong – Tournev, Ivailo – de Rosario, Pablo – Kučinskas, Vaidutis – Perez-Lezaun, Anna – Marushiakova, Elena – Popov, Vesselin – Kalaydjieva, Luba 2001: Origins and Divergence of the Roma (Gypsies). – *American Journal of Human Genetics* 69, s. 1314–1331. [https://www.cell.com/ajhg/pdf/S00029297\(07\)61261-0.pdf](https://www.cell.com/ajhg/pdf/S00029297(07)61261-0.pdf). Luettu 10.10.2019.
- Grönfors, Hilja 2019: *Vanhoiden kaaleenlaulujen oppikirja. Phurane kaalengo džulengo sikjibosko liin. Study book of old Finnish Kale (Roma) songs*. Helsinki: Maailman musiikin keskus.
- Grönfors, Janette 2014: Mustalaislähetyksen lastenkotitoiminta. – Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*, s. 241–249. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372/Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gumperz, John 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, John 2001: Interactional sociolinguistics. A personal perspective. – Deborah Schiffrin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.), *The handbook of discourse analysis*, s. 215–228. London: Blackwell.
- Hancock, Ian 1970: Is Anglo-Romanes a Creole? – *Journal of the Gypsy Lore Society* 3rd Series 49, s. 41–44.
- Hancock, Ian 1976: The Pidginization of Angloromani. – George Cave (toim.), *New Directions in Creole Studies*, s. 1–23. Turkeyen: Linguistics Section. Department of English, University of Guyana.
- Hancock, Ian 1992: The social and linguistic development of Scandoromani. – Ernst H. Jahr (toim.), *Language contact. Theoretical and empirical studies*, s. 37–52. De Gruyten Mouton.
- Hedman, Henry 2004: Suomen romanikielen salakielifunktio. – Marja Nenonen (toim.), *Papers from the 30th Finnish conference of linguistics: Joensuu, May 15–16, 2003*, s. 42–48. Kielitieteellisiä tutkimuksia 39. Joensuu: Joensuu yliopisto.
- Hedman, Henry 2009: *Suomen romanikieli: sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 8. Helsinki.
- Hedman, Henry 2016: *Suomi-romani-sanakirja: Suomen romanikielen nykyajan sanastoa*. Helsingin yliopisto. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten kielten ja skandinaavisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Hedman, Henry 2017: *Suomen romanikieli: Kenttäselvitys romanikielen asemasta, kielitaidosta ja kieliasenteista Suomessa*. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Helasvuo, Marja-Liisa – Johansson, Marjut – Tanskanen, Sanna-Kaisa 2014: Johdatus digitaaliseen vuorovaikutukseen. – Marja-Liisa Helasvuo, Marjut Johansson, & Marjut Tanskanen (toim.), *Kieli verkossa: näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*, s. 9–28. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1402. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Herring, Susan 2010: Computer-mediated conversation: introduction and overview. – *Language@Internet* 7, s. 1–12. <https://www.languageatinternet.org/articles/2010/2801>. Luettu 12.12.2019.

- Herring, Susan – Androutsopoulos, Jannis 2015: Computer-Mediated discourse 2.0. – Deborah Schrifin, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton (toim.), *The Handbook of Discourse Analysis*, s. 127–151. London: Blackwell.
- Hewstone, Miles 1994: Revision and change of stereotypic beliefs: In search of the elusive subtyping model. – *European Review of Social Psychology* 5(1), s. 69–109.
- Huttunen, Kari – Jalkanen, Pekka – Laaksonen, Pekka (toim.) 1972: *Kaale džambena: Suomen mustalaiset laulavat. Finnish Gypsies Sing*. Helsinki: Love Records.
- Irvine, Judith 2001: Style as distinctiveness: the culture and ideology of linguistic differentiation. – Penelope Eckert & John Rickford (toim.), *Stylistic variation in language*, s. 21–43. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joki, Aulis 1956. Kristfrid Gananderin mustalaistutkielma. – *Virittäjä* 1/1956, s. 1–27.
- Jussila, Raimo 1997: Den finländska romanin och dess ordböcker. – *Lexico Nordica* 4, s. 75–81.
- Kalliokoski, Jyrki 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 1/1995, s. 2–24.
- Kalliokoski, Jyrki 2009: Koodinvaihto ja kielitaito. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtavat*, s. 309–330. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaplan, Andreas – Haenlein, Michael 2010: Users of the word, unite! The challenges and opportunities of social media. – *Business Horizons* 53 (1), s. 59–68.
- Kenrick, Donald 1979: Romani English. – *International Journal of the Sociology of Language* 19, s. 111–120.
- Kluukeri, I. Yle uutiset 8.4.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-7912452>. Luettu 11.2.2019.
- Koivisto, Viljo 1994: *Romano-finitiko-angliko laavesko liin. Romani-suomi-englanti sanakirja. Romany-Finnish-English disctionary*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Koivisto, Viljo 2001: *Suomi-romani-sanakirja. Finitiko-romano laavesko liin*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kokko, Ossi 2007: *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisen kuvaajana*. Väitöskirja Joensuun yliopiston Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitoksella. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 48. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-036-9/urn_isbn_978-952-219-036-9.pdf. Luettu 11.3.2019.
- Kopsa-Schön, Tuula 1996: *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 641. Tampere.
- Kotilainen, Lari 2008: Englanti suomenkielisissä chat-keskusteluissa. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.), *Kieltä kohti*, s. 128–144. Helsinki: Otava.
- Kotus 2009 = *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/romanikielen_kielip_oliittinen_ohjelma.pdf.

- Kovács, Magdolna 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat*, s. 24–49. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kovanen, Petra 2010: *Koodinvaihtelu romanikielisessä keskustelussa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Helsingin yliopisto.
- Kovanen, Petra 2013a: Koodinvaihtelu romanikielessä. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 195–216. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kovanen, Petra 2013b: Metakieltä vai kielitaidon paikkausta – koodinvaihtelu Suomen romanikielessä. – Kimmo Granqvist & Päivi Rainò (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*, s. 173–207. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- L423/2003. *Kielilaki/Språklag*. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/19.5.2020>.
- Labov, William 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Lappalainen, Hanna 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, Hanna 2009: Koodinvaihto ja sen funktiot suomenkielisessä keskustelussa. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat*, s. 123–160. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, Hanna – Nuolijärvi, Pirkko 2020: Sosiolingvistiikka. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä*, s. 864–895. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leggio, Daniele Viktor 2020: Romani on the Internet. – Yaron Matras & Anton Tenser (toim.), *The Palgrave handbook of Romani language and linguistics*, s. 515–537. London: Palgrave Macmillan.
- Lehtonen, Heini 2015. *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Saatavissa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/155659>.
- Leiwo, Matti 1970: Äännesubstituutioista: erityisesti mustalaiskielen klusiilien mukautumisesta suomen fonologiseen järjestelmään. – *Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja* 7, s. 41–50. Turku.
- Leiwo, Matti 1999: Suomen romanikielen asemasta ja huollosta. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhlakirja*, s. 127–139. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Leiwo, Matti 2001: Suomen romanikielen asemasta ja huollosta. – *Virittäjä* 105 (2), s. 281. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/virittaja/article/view/40096>.
- Leiwo, Matti 2003: Romanikieli äidinkielenä ja romanikielen opettamisesta äidinkielenä. – *Virittäjä*, 107(1), s. 107. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/virittaja/article/view/40244>.
- Leppänen, Sirpa – Pitkänen-Huhta, Anne – Piirainen-Marsh, Arja – Nikula, Tarja – Peuronen, Saija 2009: Young people's translocal new media uses: a multiperspective analysis of language choice and heteroglossia. – *Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (4), s. 1080–1107.

- Lindberg, Bo 1997: *Latina ja Eurooppa*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Lipsonen, Leo 1990: *Vankilaslängin sanakirja*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1990. Helsinki: VAPK-kustannus.
- LUL = *Liverpool University Library: Gypsy Lore Society officers*.
<https://libguides.liverpool.ac.uk/library/sca/glsofficers>.
 Luettu 20.5.2020.
- Länsimäki, Maija 1993: Romani eli mustalainen. – *Kielikello* 1, s. 27–28.
- Markkanen, Airi 2003: *Luonnollisesti – etnografinen tutkimus romaninaisten elämäntilasta*. Väitöskirja. Suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos. Joensuun yliopisto. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 33.
- Matras, Yaron 2002: *Romani. A linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matras, Yaron 2005: The classification of Romani dialects: A geographic-historical perspective. – Dieter W. Halwachs & Barbara Schrammel (toim.), *General and applied Romani linguistics*, s. 7–26. München: Lincom Europa.
- Matras, Yaron. 2009. Defining the limits of grammatical borrowing. – Angela Marcantonio (toim.), *The Indo-European language family: Questions about its status (Monograph series n. 55 of Journal of Indo-European Studies)*, s. 11–25.
- Matras, Yaron 2010: *Romani in Britain: the afterlife of a language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Matras, Yaron 2015: Language and the rise of a transnational Romani identity. – *Language in Society* 44 (3), s. 295–316.
- Matras, Yaron – Gardner, Hazel – Hill, Ruth – Jones, Charlotte – Leggio, Daniele Viktor – Schubert, Christa – Schulman, Veronica – Tenser, Anton – Vránová, Eliška – Arman, Laura 2006: *The Romani Morpho-Syntax (RMS) Database*. <https://romani.humanities.manchester.ac.uk/rms/>.
 Luettu 23.5.2020.
- Matras, Yaron – Jones, Charlotte – Schulman, Veronica 2007: Angloromani – A different kind of language. – *Anthropological Linguistics* 49, s. 142–184.
- Matras, Yaron – Tenser, Anton (toim.) 2020: *Handbook of Romani language and linguistics*, s. 353–386. London: Palgrave Macmillan.
- Matras, Yaron – White, Christopher – Elšik, Viktor 2009: The Romani morpho-syntax (RMS) database. – *The use of databases in crosslinguistic studies*, s. 329–362. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mielikäinen, Aila (toim.) 1980: *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Milroy, Lesley 1980. *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- Mononen, Kaarina 2013: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähialueella*. Väitöskirja. Suomen kieli, Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38319/inkerins.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 1.4.2020.
- Muir, Simo 2009: Jiddiästä Ruotsin Kautta Suomeen: Helsingin juutalaisten Kielenvaihtoista ja etnolekteistä [From Yiddish via Swedish to Finnish: On the Language Shifts and Ethnolects of the Jewish Community in Helsinki]. – *Virittäjä* 113 (4), s. 533–556.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/4221>.

- Muir, Simo 2003: Jiddiistä suomenjuutalaisten etnolektiksi. – Kimmo Granqvist & Päivi Rainò (toim.), *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*, s. 130–148. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MNS 1971 = *Mustalaiskielen normatiivi sanasto*. Eripainos Mustalaiskielen ortografiakomitean mietinnöstä 1971: A 27. Moniste. Helsinki.
- Murray, Denise E. 1985: Composition as conversation: The computer terminal as medium of communication. – Lee Odell & Dixie Goswami (toim.), *Writing in nonacademic settings*, s. 203–227. New York: Guilford.
- Murray, Denise E. 1988: Computer-mediated communication: Implications for ESP. – *English for specific purposes* 7, s. 3–18.
- Mustanoja, Liisa 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Väitöskirja. Suomen kieli. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66735/978-951-44-8417-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 3.3.20120.
- Myers-Scotton, Carol 1993: *Duelling languages – grammatical structure in codeswitching*. Oxford: Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol 2002: *Contact linguistics. Bilingual encounters and grammatical outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986a: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, Pirkko 1986b. *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. SKST 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nuolijärvi, Pirkko 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*, s. 13–38. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Nuolijärvi, Pirkko – Sorjonen, Marja-Leena 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseurauhankkeen pohjalta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Nurminen, Miika 2005: *Tiedonlouhinta rakenteisista dokumenteista*. Tietotekniikan (ohjelmistotekniikka) pro gradu -tutkielma 27.1.2005. Jyväskylän yliopisto, Tietotekniikan laitos. Jyväskylä.
- Oksala, Teivas 1997: Latinan kielen vaiheita Suomessa. – Bo Lindberg, *Latina ja Eurooppa*, s. 119–140. Jyväskylä: Atena.
- Ollikainen, Marketta 1995: *Vankkurikansan perilliset. Romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö*. Ihmisoikeusliitto ry:n julkaisuja 3. Helsinki. Yliopistopaino.
- Palander, Marjatta 2001: Välimurteiden idiolektit. Variaatio Savonlinnan seudun yksilömurteissa. – *Virittäjä* 1, s. 22–43.
- Paunonen, Heikki 1995 [1982]. *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Paunonen, Heikki 2009. Suomalaisen sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä. – *Virittäjä* 4/2009, s. 557–570.
- Paunonen, Heikki 2017: Stadin slangi historiallisena, kielellisenä ja sosiaalisena ilmiönä. – Heikki Paunonen & Marjatta Paunonen, *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*, s. 14–44. Jyväskylä: Docendo.

- Paunonen, Heikki – Paunonen, Marjatta 2017: *Tsenennaaks Stadii, bonjaaks slangii: Stadin slangin suursanakirja*. Jyväskylä: Docendo.
- Peltosalmi, Juho – Temo, Yrjö 2014: *Suomi-romani-sanakirja ja Johanneksen evankeliumi*. Toimittanut Kimmo Granqvist. Helsinki: Suomen romaniyhdistys ry.
- Pickering, Michael 2001: *Stereotyping: The politics of representation*. London: Palgrave.
- Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Helsinki: Vastapaino.
- Pirttisaari, Helena 2002: *Suomen romanin partisiippien morfologiaa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Yleisen kielitieteen laitos.
- Pirttisaari, Helena 2003: Muutos ja variaatio Suomen romanin verbien taivutustyypeissä. – *Virittäjä* 4/2003, s. 508–528.
- Pirttisaari, Helena 2004: *Contact-induced changes in Finnish romani: passive voice*. University of Helsinki, Department of General Linguistics. <http://www.ling.helsinki.fi/uhlcs/LENCA/LENCA-2/information/datei/29-pirttisaari.pdf>. Luettu 23.5.2020.
- Poplack, Shana 1980: "Sometimes I'll start a sentence in English and Y TERMINO EN ESPANOL": Towards a typology of code-switching. – *Linguistics* 18/7–8, s. 581–618.
- Poplack; Shana 2004: Code-switching. – Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus Mattheier & Peter Trudgill (toim.), *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*. 2. painos, s. 585–596. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Priiki, Katri 2017: *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä*. Väitöskirja. Turun yliopisto. Annales Universitatis Turkuensis C 432. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>. Luettu 23.5.2020.
- Pulma, Panu 2006: *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Historiallisia tutkimuksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Romanittaren blogi 2010. <http://romanitar.blogspot.com/> Luettu 11.2.2019.
- Sarhimaa, Anneli 2015: *Karjalan kielen nykytilanne Suomessa. Karjalan kieli suomessa 29.9.2015–2.10.2015*. Itä-Suomen yliopisto. https://opastajat.net/opastus/kksuomes/3.Karjalan_nykytilanne_Suomessa.pdf. Luettu 17.5.2020.
- Schultz von, Karl 1955: *Huoleton heimo*. Lahti: Lahden kirjapaino- ja sanomalehtiosakeyhtiö.
- Severinson Eklundh, Kerstin 1986: Dialogue processes in computer-mediated communication: a study of letter in the COM system. – *Lingköping studies in arts and sciences* 6. University of Lingköping.
- Silverstein, Michael 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23, s. 193–229.
- Sorjonen, Marja-Leena – Rouhikoski, Anu – Lehtonen, Heini (toim.) 2015: *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suojanen, M. K. (toim.) 1981: *Kirjoituksia puhekielestä*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.

- Suojanen, M. K. 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23.
- Suominen, Jaakko – Saarikoski, Petri – Vaahensalo, Elina 2019: *Digitaalisia kohtaamisia. Verkkokeskustelut BBS-purkeista sosiaaliseen mediaan*. Gaudeamus.
- Sveningsson, Malin 2001: *Creating a sense of community. Experiences from a Swedish web chat*. Linköping Universitet, Department of Communication Studies.
- Tervonen, Miika 2014a: Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. – Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*, s. 166–181. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tervonen, Miika 2014b: Romanit ja suuri muutos. – Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*, s. 166–181. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1372/Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Thesleff, Arthur 1899: Finlands zigenare. En etnografisk studie. – *Finsk tidskrift* 46, s. 386–398, 466–477. Helsingfors.
- Thesleff, Arthur 1904: *Zigenare. En inledande öfversikt till det af författaren vid Skansens vårfest 1904 anordnade zigenarlägrät*. Stockholm: Centraltryckeriet.
- Thesleff, Arthur 1912: *Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910–1912*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- THL 2020 = <https://thl.fi/fi/web/maahanmuutto-ja-kulttuurinen-moninaisuus/kieli-ja-kulttuurivahemmistot/romanit>
- Thomason, Sarah G. 2001: *Language contact: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Thomason, Sarah – Kaufman, Terrence 1988: *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Tikkanen, Bertil 2013: Romanikielen intialaiset juuret. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 38–76. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tilastokeskus 2020a = https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#V%C3%A4est%C3%B6%20kielen%20mukaan%2031.12. Luettu 23.5.2020.
- Tilastokeskus 2020b = http://www.stat.fi/til/vaerak/2018/vaerak_2018_2019-03-29_tau_001_fi.html. Luettu 19.3.2020.
- Tudini, Vincenza 2014: Conversation analysis of computer-mediated interactions. – Carol Chapele (toim.), *The encyclopedia of applied linguistics* 1–7.
- Ulkoasiainministeriö 2017 = *Suomen viides määräaikaisraportti alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanosta*. https://um.fi/documents/35732//MinLang_V+raportti_Suomi_2017.pdf/dbe78dd7-510d-2013-98ac-e76803105135. Luettu 18.5.2020.
- Urbaani Sanakirja. Suomen suurin slangisanakirja. <https://urbanisanakirja.com/word/www/>. Luettu 20.4.2016.

- Vaattovaara, Johanna 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valtonen, Pertti 1968: *Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen varassa*. Lisensiaatintyö. Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitos. Helsingin yliopisto.
- Valtonen, Pertti 1972: *Suomen mustalaiskielen etymologinen sanakirja*. Tietolipas 69. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vehmas, Raino 1961: *Suomen romaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 8. Turku: Turun yliopisto.
- Viljanen, Anna Maria 2013: ”Sillonhan se on automaattisesti lakki silmille pantava”: romanit – vielä hiljaisemmat suomalaiset. – Kimmo Granqvist & Mirkka Salo (toim.), *Romanikieli ja sen tutkimusalat*, s. 195–216. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1268. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viljanen, Anna Maria – Granqvist, Kimmo – Enache, Anca 2015: Suomalaisen romanitutkimuksen vuosisadat. – *Idäntutkimus* 3, s. 41–53.
- Viljanen-Saira, Anna Maria 1979: *Mustalaiskulttuuri ja kulttuurin muutos*. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto. Kansatieteen laitos. Yleinen etnografia. Julkaisematon.
- Vuorela, Katri – Borin, Lars 1998: Finnish Romani. – Ailbe Ó Corrain & S. Mac Mathúna (toim.), *Minority languages in Scandinavia, Britain and Ireland*, s. 51–76. Acta Universitatis Upsaliensis 3. Uppsala.
- Åberg, Kai 2002: *”Nää laulut kato kertoo mejän elämästä” – Tutkimus romanien laulukulttuurista 1990- luvulla*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 8.
- Åberg, Kai – Blomster, Risto – Jalkanen, Pekka – Laaksonen, Pekka – Halmetoja, Raili: Romanilaulujen esitystyylit. – Kai Åberg & Risto Blomster (toim.), *Suomen romanimusikki*, s. 132–148. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1058. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Liite 1. Lyhenteet.

Glossauslyhenteet

ALL = allatiivi

ELA = elatiivi

GEN = genetiivi

IND = indikatiivi

OBL = obliikvi

PART = partitiivi

PL = monikko

SG = yksikkö

Kielten lyhenteet

dom. = domari

ger. = germaaninen

kr. = kreikka

lom. = lomavren

ro. = romanikieli

rom. = romania

serbokro. = serbokroatia

skand. = skandinaavinen

su. = suomi

Liite 2. ERRATA.

Virittäjä 4/2017 s. 534–566.

ERRATUM

Mirkka Salo 20.9.2021

Virittäjän numerossa 4/2017 artikkeliini Romanikielinen ja romanikieleen pohjautuva aines Suomen romanien suomenkielisessä verkkokeskustelussa ovat jääneet seuraavat puutteelliset merkinnät. Esitän tässä korjaukset.

Sivu/kohta; alkuperäinen teksti > korjattuna

- 534, alaviite 10; (< eel) > (< ħeel)
 deh > (< deħ) 'kymmenen'
 'viisikymmentäkolmevuotias' >
 'viidenkymmenenkolmen' (ilmaisee henkilön ikää).
- 552, kappale 3; Esimerkin 11c kirjoittaja käyttää muotoa
 > Esimerkin 11b kirjoittaja käyttää muotoa
- 562, lähdeluettelo; Thesleff, A. > Thesleff, Arthur

Puhe ja kieli 3/2019 s. 241–273.

ERRATUM

Mirkka Salo 20.9.2021

Puhe ja kielen numerossa 3/2019 artikkeliini Keskustelijoiden yksilölliset erot suomenkielisen verkkokeskustelun romanikielisten sanojen käytössä ovat jääneet seuraavat virheelliset merkinnät ja puutteet. Esitän tässä korjaukset ja lisäykset.

Sivu/kohta; alkuperäinen teksti > korjattuna/lisättynä

251 2) > *Nyt minä tiedän, mitä sinä ajattelet, minä olen aito romaninainen. Tuo on hyvin, miten sanotte, niin niille valkolaisille suututaan. Nauran. ... Minä nauran niin paljon, että kuolen nauruun. ... Hyvää kesää sulle isältä.*

- 247; j/dž > :j/dž
- 250; Salo, 2017, 2018 > Salo, 2016, 2017
- 258; Salo, 2017, 2018 > Salo, 2016, 2017